

rasprave i prilozi

UDK 949.75:248.153.8

Izvorni znanstveni rad

LORETO I TRSAT

Lujo MARGETIĆ, Rijeka

Autor analizira povezanost svetišta u Loretu i Trsatu i problem čudesnog prijenosa Svete kuće iz Nazareta preko Trsata u Loreto i diskutira o Santarellijevoj tezi po kojoj je riječ o njezinu navodnom prijevozu morskim putem do Epira. Ujedno autor ispituje problematiku triptiha Trsatske Bogorodice, osobito pitanje slikara središnjeg lika Bogorodice, koji, čini se, nije istovjetan sa slikarom bočnih vratašca. Pokušava se i identificirati šest likova na donjoj lijevoj i desnoj ploči vratašca.

I. Uvod

Znanstvena, teološka, kulturno-umjetnička, arheološka i druga istraživanja Marijinih svetišta u Loretu i Trsatu u novije su doba doživjela bitan napredak. Za loretsko svetište lijep pregled problematike i novijih dostignuća dao je 1996. Santorelli¹, dok za Trsat treba zabilježiti u prvom redu istraživanja i rezultate Hoška², kojima se u kulturno-umjetničkom istraživanju pridružuju Matejčić³, Mirković⁴ i Demori Staničić⁵ (a već nešto prije

¹ G. SANTARELLI, *La santa Casa di Loreto – tradizioni e ipotesi*, Loreto, 1996. Upućujemo ovdje i na ostale ranije radove istoga pisca: *Ipotesi sulla tradizione della Santa Casa di Loreto*, Loreto, 1980.; *Indicazioni documentate inedite sulla traslazione della Santa Casa di Loreto*, Loreto, 1985.; *La Santa Casa di Loreto, tradizioni e ipotesi*, Loreto, 1988.; »Štovanje Majke Božje Loretske te prisuće Hrvata u Loretu«, *Dometi*, 24, sv. 1–3, 1991., 59–76; *Tradizioni e leggende lauretane*, Loreto, 1992.

² E. HOŠKO, »Trsatsko proštenište i počeci svetišta u Loretu«, *Vjesnik svetišta Marijin Trsat* (dalje: *VSMT*), god. 22, br. 1, 1988., 6–7; ISTI, »Gospodar Trsata Nikola Frankopan u Svetoj zemlji«, *VSMT*, god. 22, 1988., 67; ISTI, *Na vrhu trsatskih stuba*, Rijeka, 1991.; ISTI, *Marijin Trsat*, Rijeka, 1991.; ISTI, »Barokna historiografija o trsatskom svetištu«, *Dometi*, 24, sv. 1–3, 1991., 51–58.

³ R. MATEJČIĆ, »Marijanske teme u likovnoj opremi trsatske Crkve Majke Božje«, *Dometi*, 24, sv. 1–3, 1991., 104–107.

⁴ M. MIRKOVIĆ, »Milosni lik Majke Božje Trsatske i različiti pristupi njegovu vrednovanju«, *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji u svibnju 1992. posvećenog djelu prof. dr. Radmile Matejčić (dalje: *Zbornik Matejčić*), Rijeka, 1993., 195–204.

⁵ Z. DEMORI STANIČIĆ, »Ikona Trsatske Bogorodice i njezin majstor«, *Zbornik Matejčić*, 205–215.

Gamulin⁶), a u povijesnim, uz ostale, Bogović⁷, Margetić⁸ i Žic⁹. Opći pregled problematike dao je Cvekan¹⁰.

U ovome radu pokušat će se dati presjek današnjeg stanja u istraživanju nekih aspekata problematike u nadi da će on poslužiti daljnjoj diskusiji. Želimo naglasiti da ovaj rad ne bi bilo moguće pripremiti bez velike, svesrdne i odlučujuće pomoći i savjeta o. E. Hoška pa mu i ovom prigodom izražavamo najdublju zahvalnost.¹¹

II. Vrela

Vrijedi ukratko prema raspoloživim vrelima prikazati postupni razvoj vijesti o prijenosu Svete kuće iz Nazareta.¹²

Godine 1375. papa Grgur XI. podjeljuje oprosne povlastice crkvi blažene Marije Loretke u maceratskoj biskupiji (*ecclesia beate Marie de Loreto Maceratensis diocesis*) i spominje »čuda koja je Bog pokazao, zbog kojih mnoštvo vjernika tamo dolazi«,¹³ a 1389. papa Bonifacije IX. proglašava povlastice pape Urbana VI. od 1387. Te se povlastice ne razlikuju od onih dodijeljenih drugim crkvama.¹⁴ U tim dokumentima još nema vijesti ni o liku Majke Božje ni o prijenosu Svete kuće. O postojanju samog prošteništa u Loretu postoje još mnogo ranije vijesti od one Grgura XI. iz 1375. Naime, prema zapisniku o kaznenom postupku¹⁵ vođenom u Macerati 1315. pred Jakovom *de Nursia*, generalnim ankonitanskim sucem *super maleficiis*, oveća je skupina konjanika i pješaka provaljivala opetovano 1313. i 1314. u crkvu sv. Marije Loretske pljačkajući novac i dragocjenosti u vrijednosti od 500 libara. Osuđeni su na 1000 libara po osobi plativih papinskoj riznici uz naknadu počinjene štete crkvi. Dakle, još početkom 14. stoljeća crkva sv. Marije u Loretu bila je ciljem mnogobrojnih hodočasnika. Postoje vijesti o još jednoj pljački iz 1318.,¹⁶ a oporučni zapisi u drugoj polovini 14. stoljeća »broje se na desetine«.¹⁷

⁶ G. GAMULIN, »Il maestro della Madonna di Tersatto«, *Arte Veneta*, 34, Venezia, 1980., 18–24.

⁷ M. BOGOVIĆ, »Trsatsko svetište i krbavski te senjsko-modruški biskupi«, *Dometi*, 24, sv. 1–3, 1991., 1–6.

⁸ L. MARGETIĆ, »Počeci prošteništa i Franjevačkog samostana na Trsatu«, *Croatica christiana periodica*, god. XIV., br. 25, 1990., 66–77; ISTI, *Papa Martin V. daje oproste hodočasniciima crkve sv. Marije na Trsatu*, u: L. MARGETIĆ – M. MOGUŠ, *Zakon trsatski*, Rijeka, 1991., 56–62, 157–161 s faksimilom papina pisma, izvornim tekstom na latinskom i prijevodom na hrvatski.

⁹ I. ŽIC, »Slika Gospe Trsatske«, *Sušačka revija*, 34/35, Rijeka, 2001., 81–89.

¹⁰ P. CVEKAN, *Trsatsko svetište Majke milosti i franjevci njeni čuvari*, Trsat, 1985.

¹¹ Pri našem radu od velike nam je pomoći bio i gosp. B. Benčić, knjižničar knjižnice Bogoslovskeg sjemeništa u Rijeci. I ovom mu prigodom izražavamo toplu zahvalnost.

¹² Pri citiranju papinskih dokumenata služili smo se izdanjem *Pellegrini e pellegrinaggi a Loreto nei secoli XIV-XVIII*, Suppl. n. 2 al *Bollettino Storico della Città di Foligno*, Loreto, 2001., koje nam je priskrbio sveuč. prof. dr. S. Kovačić, Split, kojemu na ljubaznosti i trudu zahvaljujemo, nadalje F. GRIMALDI, *La chiesa di Santa Maria di Loreto nei documenti dei secoli XII-XV*, Ancona, 1984. i s nezaobilaznim radom S. V. MARTORELLI, *Teatro storico della Santa Casa Nazarena della B. Vergine Maria*, Rim, I i II, 1732.

¹³ *Pellegrini* (bilj. 12), 553.

¹⁴ *Nav. dj.*, 554.

¹⁵ GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 96–98.

¹⁶ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 336.

¹⁷ *Nav. dj.*, 338.

Dodajmo ovdje da se u upravo spomenutom zapisniku iz 1315. nalazi i prva pouzdana vijest o slici Bogorodice u loretskom svetištu: *ymago beate Virginis i cona eius*.

Prva se vijest o čudesnom prijenosu Svete kuće iz Nazareta može naći tek sredinom 15. stoljeća u tzv. Rozariju sv. Katarine (1413.–1463.).¹⁸ Taj je Rozarij objavljen i analiziran tek 1994. Sv. Katarina priča u stihovima da se u Nazaretu Blažena Djevica rodila i živjela u kući i prebivalištu (*domo et camera*), u kojoj je odgojila Krista. Tu su kuću poslije apostoli pretvorili u crkvu, ali je zbog bezbožnosti naroda uz pomoć anđela prebačena u Dalmaciju (*fuit in Dalmatiam asportata ob idolatriam illius gentis a coetu angelorum*), a nakon što je promijenila više mjesta (*variis in locis*) zaustavila se u Loretu.

Čini se kako ne može biti slučaj da prvi posjet nekog pape pada približno u to doba. Naime, papa Nikola V. posjetio je loretsko svetište 1449. Sljedeći papa, Pio II., posjetio je Loreto 1464. i dao »crkvi sv. Marije u Loretu« oprosne povlastice uz obrazloženje da se tamo događaju velika čuda uz pomoć Majke Božje.¹⁹

Novi važan iskorak načinio je papa Pavao II. u svojem pismu od 25. siječnja 1471.²⁰ u kojem, dodjeljujući oprost, naglašava da je crkva Blažene Marije Loretske nekoć na čudesan način utemeljena u čast Blažene Djevice izvan zidova Recanatija i da je u njoj, prema tvrdnji vjerodostojnih ljudi, postojao lik Slavne Djevice, smješten čudesnom Božjom milošću u pratnji mnoštva anđela (*dudum in honorem ipsius Virginis gloriose extra muros Rchanat. miraculose fundatam in qua sicut fide dignorum habebat assertio, ipsius Virginis gloriose ymago angelica comitata cetu mira Dei clementia colloicata existebat*).

Paschini²¹ se čudi da je u bulama pape Pavla II. spomenut samo lik Djevice u anđeoskoj pratnji i da se u njemu ne govori o prijenosu crkve iz Nazareta. Ali, dovoljno je upozoriti na to kako u buli stoji da je crkva »*miraculose fundata*« i da je Djevičin lik *angelico comitante coetu* (odnosno 1470. *angelico comitata cetu*). Pavao II., doduše, ne spominje prijenos loretske crkve sv. Marije iz Nazareta – i u tome ima Paschini pravo – ali sintagma *miraculose fundatam* nedvojbeno aludira na ono isto što je približno u to vrijeme zapisao G. di Raggiolo, tj. da je loretska crkva Majke Božje u Nazaretu, koja je po zraku (*per aera*) najprije prebačena u panonske krajeve, koji se pučkim jezikom nazivaju Slavonija (*in Pannoniam regionem, quam vernacula lingua Sclavonia dicunt*), da bi nakon toga zbog grijeha tamošnjih stanovnika (*peccatis eorum exigentibus*) prebačena u Italiju blizu grada Recanatija.²² Tek Siksto V. svojom bulom od 17. ožujka 1586.²³ nedvosmisleno objavljuje da je loretska Sveta kuća upravo ona u kojoj se Bogorodiča rodila i začela Spasitelja po Duhu Svetome. Ne spominje, doduše, odakle je Sveta kuća došla, ali naglašava da je došla *ministerio angelorum*.

Kanonik Ricci pisao je svoj rad o loretskom svetištu oko 1468. Po njemu je Sveta kuća prenesena iz Nazareta zbog rata koji je izbio između Židova i kršćana s jedne i muslimana

¹⁸ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 347.

¹⁹ GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 124.

²⁰ *Nav. dj.*, 135.

²¹ P. PASCHINI, Loreto, *Enciclopedia cattolica*, vol. VII, Città del Vaticano, 1951., 1559.

²² GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 168.

²³ F. GRIMALDI, *La historia della chiesa di santa Maria de Loreto*, Loreto, 1993., 131, 195; Pellegrini, *nav. dj.*, (bilj. 12), 567.

s druge strane.²⁴ Ona je po njemu prenesena u provinciju Iliraca, i to u kaštel Rijeka, odnosno, na drugome mjestu, »kod kaštela Rijeka«. Po njemu to, doduše, »nije dovoljno provjereno«, ali neki »ipak tvrde da je sigurno da se zadržala u onoj pokrajini«.²⁵

Približno u isto vrijeme – obično se pomišlja na 1472. – sastavlja Pietro Tolomei, zvan Teramano, svoju verziju nastanka loretskog svetišta. Po njemu su kuću Blažene Djevice Marije apostoli i učenici pretvorili u crkvu, a evanđelist Luka tom je prigodom vlastitim rukama naslikao Majku Božju. Pošto su muslimani osvojili to područje a tamošnji narod napustio kršćanstvo i prihvatio Muhamedovu vjeru, anđeli su odnijeli tu crkvu u Slavoniju i smjestili je u kaštel (*castrum*) Rijeka, gdje je narod nije dovoljno poštovao pa su je anđeli prebacili u šumu blizu Recanatija, u vlasništvu neke Lorete. Nakon toga su je anđeli ponovno prenijeli na neko brdo. Crkvu su poslije anđeli još jedanput premjestili, i to na mjesto gdje se i sada nalazi. Teramano dalje izvještava: kako nitko nije znao odakle je ta crkva, Majka Božja pojavila se u snu jednom pobožnom čovjeku, a on je to javio mještanima. Ovi su poslali 16 vjerodostojnih ljudi u Nazaret. Oni su tamo utvrdili da dimenzije temelja Svete kuće, koji su tamo ostali, u cijelosti odgovaraju loretskoj crkvi.

Teramanovo je izvješće utoliko neusporedivo važnije od drugih jer je ono čestim prepisivanjem poslužilo kao temelj za daljnju izgradnju potankosti oko čudesnog događaja. Zbog toga ga dajemo u cijelosti u prijevodu:

»Znaj da je uzvišena crkva svete Marije u Loretu bila prebivalište u kući preslavne Djevice Marije, majke našega Gospodina Isusa Krista. Ta je kuća bila na području judejskog Nazareta u gradu Galileje po imenu Nazaret. U tom je prebivalištu Djevica Marija bila rođena i tamo odgojena i kasnije posjećena od arkanđela Gabrijela i onda u tom prebivalištu uzdizala svoga sina Isusa Krista do dobi od 12 godina. Onda, nakon uzlaska Gospodina našeg Isusa Krista na nebo, ostala je na zemlji Blažena Djevica Marija s apostolima i ostalim Kristovim učenicima.

Oni su, vidjevši mnoga božanska čuda učinjena u tom prebivalištu, zaključili zajedničkom odlukom sviju, da od toga prebivališta učine crkvu u čast i sjećanje na Djevicu Mariju. Tako je i učinjeno. Nakon toga su apostoli i učenici to prebivalište posvetili u crkvu i tamo obavljali božanski kult. Tamo je blaženi Luka evanđelist učinio svojim rukama lik na priliku Blažene Djevice Marije, koji je tamo do današnjeg dana. Nakon toga je ta crkva bila posjećivana i čašćena s velikim štovanjem i pobožnošću od tamošnjega kršćanskog naroda na području gdje je stajala rečena crkva tako dugo dok je onaj narod bio kršćanski. Ali kasnije je taj narod napustio Kristovu vjeru i prihvatio Muhamedovu vjeru. Tada su Božji anđeli podigli rečenu crkvu i odnijeli je u područje Slavonije i postavili je kod grada koji se zove Rijeka. Tamo Djevicu nisu nimalo dostojno poštovali. (Zbog toga) su je ponovno iz tog mjesta anđeli podigli i odnijeli preko mora u područje rekanatskog teritorija i postavili je u neku šumu, koja je bila vlasništvo neke plemenite gospođe grada Rekanatija po imenu Loreta; tamo je ta crkva dobila ime svete Marije Loretske po onoj gospođi koja je bila vlasnica i patrona te šume.

---

²⁴ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 370.

²⁵ *Nav. dj.*, 272.

U ono vrijeme, dok je ta crkva ostala u toj šumi, zbog velikog dolaženja naroda u tu šumu događala su se vrlo velika razbojstva i beskrajna zla. Zbog toga je ona ponovno podignuta anđeoskim rukama i odnesena na brdo dvojice braće i na tom brdu postavljena anđeoskom rukom. Ta braća uvelike su se gložila i parničila zbog pritjecanja velike količine novca i drugih stvari i zbog dobiti. Zbog toga su je na isti način anđeli podigli s toga brda i odnijeli na javni put i tamo je učvrstili. Ta je uzvišena crkva sada tamo s mnogim znacima i nebrojenim milostima. Tada je cjelokupni rekanatski narod krenuo da vidi tu crkvu, koja je bila iznad zemlje bez ikakva temelja. Zbog toga je taj narod i uzeo u obzir tako veliko čudo i bojeći se da ta crkva ne bi propala, dao da se ta crkva okruži drugim dobrim i debelim zidom i izvrsnim temeljem, kao što se to danas jasno vidi. Pa ipak, nitko nije znao odakle je izvorno ta crkva došla niti odakle je izvorno otišla.

Znaj kako se sve gore rečeno saznalo i objavilo godine 1296. Tada se Blažena Djevica Marija prikazala u snu nekom svetom čovjeku, koji joj je bio odan pa mu je gore rečeno objavila. On je odmah sve javio nekim dobrim muževima toga područja. Oni su odmah odlučili da treba saznati istinu o tome. I tako su dogovorivši se odlučili da se izabere 16 uglednih i dobrih ljudi, da idu do Svetog groba pa do onih krajeva judejskog Jeruzalema i u grad Nazaret da istraže rečeno. Tako je i učinjeno. Oni su ponijeli mjere rečene crkve. I tamo su našli tragove te crkve pa je njihova mjera točno pristajala toj crkvi. A na jednom obližnjem zidu zapisano je i na jednom zidu klesano kako je ta crkva bila tamo i kada se udaljila. Onda se tih 16 muževa vratilo u svoju pokrajinu i obznanilo da je gore rečeno prema njihovom nalazu istinito. I otada se zna da je ta crkva bila prebivalište Blažene Djevice Marije. Otada je kršćanski narod poštivao i poštuje. Djevica Marija čini svakakva nebrojena čuda kao što se zna iz iskustva.«

Izvorni je tekst u prilogu I.²⁶

Ali, ubrzo nakon što je Teramano sastavio svoj prikaz događaja, pojavile su se ozbiljne sumnje u njegovu vjerodostojnost. Tako je već 1485. franjevac Francesco Suriano, čuvar Svete zemlje i apostolski delegat za cjelokupni Istok ustvrdio da »nije u skladu sa zdravim razumom braniti čudesni let nazaretske kuće u Loreto«. ²⁷ Nešto kasnije (1533./4.) sličnu je misao iznio i Affagart, vitez Svetoga groba.²⁸

Dodajmo da Grimaldi podsjeća na slične legende o čudotvornom prijenosu drugih kapelica. Tako bi 1100. kapela sv. Marije delle Vertighe blizu San Savina (Arezzo) odletjela na svoje današnje mjesto u Asciano, zato što su se dva brata sporila pribjegavši dvoboju o posjedu te kapele. U Bavarskoj (Sossau) poštuje se kapela Bl. Marije, koja je 1117. godine triput promijenila svoje mjesto letom uz anđeosku pomoć i koja također nije imala temelje na kojima bi bila izgrađena, pa je zbog toga i nazivana bavarskim Loretom. Prema biskupskoj povlastici iz 1396. crkva sv. Marije u Mevaleu bila je na čudesan način prenesena s brda oko kojeg su se vodili sporovi na posjedu zadnjih feudalaca Aviana.²⁹

²⁶ Prema GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 155–158.

²⁷ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 11–12.

²⁸ *Nav. dj.*, 13.

²⁹ GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 23), 131.

Čini se da je zbog svih tih razloga i Sveta Stolica bila vrlo oprezna u obrazlaganju povlastica. Tako je nekih 35 godina poslije papa Julije II., u svojoj buli od 21. listopada 1509., učinio, doduše, korak naprijed, ali vrlo oprezno, napomenuvši da se u crkvi sv. Marije u Loretu poštuje ne samo lik Blažene Djevice već – »kao što se pobožno vjeruje i kao što se širi glas« (*ut pie creditur et fama est*) – njezino prebivalište (*camera seu thalamus*). Prijenos Svete kuće pripisuje papa isključivo »pobožnom vjerovanju«.³⁰

Bitne nadopune Teramanovoj verziji događaja dao je 1530. G. Angelita.³¹ Prema njemu Sveta je kuća prenesena iz Nazareta jer je tamo nestalo kršćanske vjere, a svetom se prebivalištu nije iskazivala dužna pažnja. Angelita zna, za razliku od prethodnih pisaca, da se prijenos dogodio u doba vlasti Nikole Frangipana, kada je sultan 1291. osvojio azijski grad Tripolis. On *prvi* spominje *Trsat* kao privremeno boravište Svete kuće, koje se, prema njegovim vlastitim proračunima, protezalo od 10. svibnja 1291. do 10. prosinca 1294. Angelita dodaje da je važnu ulogu pri objašnjenju dolaska Svete kuće imao *antistes*³² crkve sv. Jurja Aleksandar, koji je bolestan zamolio pomoć Blažene Djevice. Ona mu se u snu ukazala i objasnila da je neobična kućica, koja se pojavila na ravnom dijelu brda, njezino prebivalište u Nazaretu, prebačeno Božjom voljom, a anđeoskom pomoću, na Trsat. Aleksandar je to javio gospodaru Trsata Nikoli Frangipanu, a ovaj ga je smjesta poslao s još četvoricom vjerodostojnih ljudi u Nazaret. Oni su tamo utvrdili da mjere trsatske Svete kućice točno odgovaraju mjerama temelja Marijina prebivališta u Nazaretu. Svetu su kuću nakon toga tamošnji stanovnici vrlo poštovali. Kako je po Božjoj volji (*ut Domino placuit*) Sveta kuća prebačena u područje Recanatija, Nikola Frangipan naredio je da se na mjestu gdje je ona boravila podigne hram posvećen Blaženoj Djevici, koji postoji do danas, a u njemu prebivaju redovnici franjevci opservanti. Angelita opisuje boravak Svete kuće u šumi gospođe Lorete, na brdu u vlasništvu dvojice braće i konačno na javnoj cesti. Da bi provjerili tvrdnje nekog pobožnog čovjeka, građani Recanatija odaslali su u Nazaret povjerenstvo od 16 vjerodostojnih muževa. Oni su se, uz ostalo, zadržali i u gradu Rijeci i posjetili Trsat, a u Nazaretu su utvrdili da mjere Svete kuće odgovaraju kućici koja se pojavila u Recanatiju.

Zbog važnosti toga Angelitova izvješća u prilogu II. daje se prikaz po poglavljima.

Kao što se vidi, Angelita je ne samo po opsegu svog rada nego i po novim informacijama koje nudi čitatelju, mnogo bogatiji od Teramana. Od Angelite je još mnogo opširniji Torsellini,³³ koji je pisao 1596. Činjenice koje on iznosi, a tiču se predmeta o kojem je riječ u ovome radu, svedene na osnovno bile bi ove:

Zbog kršćanskih ratova u Europi i svađa gvelfa i gibelina, egipatski vladar osvojio je Tripolis i jedini grad koji su u to vrijeme držali kršćani, Ptolemaidu. Kršćani su poubijani, a neki su prihvatili običaje pobjednika. Zbog toga je 9. svibnja 1291. Sveta kuća anđeoskom pomoću prenesena iz Galileje u Dalmaciju, i to na mjesto između gradova Trsat i Rijeka. Njezina je dužina duža od 40, širina manja od 20, a visina oko 25 stopa. U njoj se

³⁰ PELLEGRINI (bilj. 12), 557.

³¹ MARTORELLI (bilj. 12), 510–513.

³² MARTORELLI (bilj. 12), 517–530.

³³ MARTORELLI (bilj. 12), 151–298.

nalazi stojeći lik Blažene Marije od cedrovine koja dijete Isusa jednom rukom grli, a drugom podržava, a sam Isus drži prednje prste desne ruke na blagoslov, a lijevom rukom kuglu. Dalmatinci nisu mnogo razumjeli o čemu je riječ, ali su shvatili da je riječ o božanskom daru.³⁴ Antistes crkve sv. Jurja na Trsatu bio je bolestan. Majka Božja javila mu se u snu i objasnila mu značenje kuće i lika koji je načinio Luka evanđelist. Aleksandar je ozdravio i sve prenio sugrađanima, pa se slava Marijine kuće proširila na bliže i dalje narode.³⁵ U to je vrijeme Trsatom i Rijekom gospodario Nikola *Frangipanus* od plemenitoga rimskoga roda i bio na čelu (*praetor*) Hrvatske, Dalmacije i Istre. Nazivali su ga veliki ban (*Magnus Ban*). Radi provjere poslao je četvoricu vjernika, među njima i župnika Aleksandra, da odu u Nazaret, gdje su utvrdili da je nedavno doista nestala Marijina kuća i da ostaci temelja odgovaraju onima na Trsatu. Čuvši to, Frangipan je bio presretan, a s njim i sav narod, a slava Kuće proširila se na Ilirce, Istrane, Hrvate, Bosance, Srbe, Dubrovčane i druge.³⁶ Kada je već samo pet mjeseci manjkalo da se napune četiri godine, Sveta kuća otišla je u Italiju, možda zbog slabijeg poštivanja ili zato što je tako bilo prvotno određeno. Trsaćani su bili očajni i zajedno s ostalim Dalmatincima plakali i uzdisali. Frangipan ih je tješio i ubrzo sagradio na temeljima Svete kapele sličnu crkvu i oko nje veličanstven hram. Taj hram postoji i danas, a čuvaju ga franjevci opservanti. Ipak Dalmatinci svake godine dolaze u Loreto i plaćući mole Mariju da se vrati, premda je već prošlo 300 godina.³⁷ U Italiju je Sveta kuća stigla 10. prosinca 1294.³⁸ Nikola Frangipan izabrao je sebi grob blizu novosagrađenog hrama i dao postaviti do današnjeg dana vidljivu mramornu ploču s natpisom na latinskom: Ovo je mjesto na kojem je bila presveta kuća Blažene Marije Loretske, koja se sada štuje na području Recanatija. »O tome su mi posvjedočili mnogi vjerodostojni muževi i potvrdili mi da su to vidjeli.«³⁹

Torsellinijeva verzija događaja bila je temelj izvješću B. Kašića. Prema njemu su Svetu kuću prenijeli Božji anđeli iz Nazareta na Trsat, a odande nakon tri godine i sedam mjeseci u Loreto. To se zbilo za Nikole »Frangipanovića od prvoga plemena Rimskoga«, koji je bio »dalmatinski, hrvatski i istrijski veliki ban« i »gospodar od Riekae i od Tersatta«. ⁴⁰ U njegovo doba trsatski je župnik Aleksandar na dan čudesnog dolaska Svete kuće bio bolestan, ali je tom prilikom čudesno ozdravio i o svemu obavijestio kneza Nikolu. Nikola Frangipan izabrao je četvoricu pouzdanih ljudi, među njima i župnika Aleksandra, da u Svetoj zemlji provjere je li doista Sveta kuća odande prenesena na Trsat. Izašlanici su to utvrdili, a osobito da dimenzije kuće na Trsatu odgovaraju dimenzijama mjesta na kojem je ta kuća prije stajala u Nazaretu. Nakon prijenosa kuće u Loreto ban Nikola Frangipan sagradio je u čast Bogorodice novu kućicu.⁴¹

³⁴ *Nav. dj.*, 155–156.

³⁵ *Nav. dj.*, 156–157.

³⁶ *Nav. dj.*, 158–159.

³⁷ *Nav. dj.*, 159–160.

³⁸ *Nav. dj.*, 160.

³⁹ *Nav. dj.*, 164.

⁴⁰ B. KAŠIĆ, *Istoria Loretana od sfetae Kuchie Bogorodičine*, Rim, 1617., 31.

⁴¹ *Nav. dj.*, 36.

Za nas su, dakako, kudikamo najzanimljivije dopune loretsko-trsatske tradicije, koje je u svojoj *Historia Tersattana* dao Glavinić.⁴² Zato ćemo ih opširnije prikazati:

a) Razlog prenošenja Svete kuće iz Nazareta na Trsat. Godine 1273. zaratio je Rudolf Habsburg, kralj Rimljana, s Otokarom, kraljem Češke. Istodobno su ratovali i Genova s Mlecima, Francuzi s Napuljcima i, u Italiji, gvelfi i gibelini. Jedino je na frangipanskim posjedima Senju, Krku i Modrušu vladao mir. Zbog te svađe kršćana egipatski je sultan napao kršćansku Palestinu u travnju 1273. pa su Svetu kuću Majke Božje, koju su apostoli pretvorili u crkvu, anđeli prenijeli sa svojih temelja na sigurnije mjesto, u Ilirik (tj. Kraljevstvo Gornje Dalmacije na području Liburnije i Hrvatska u Donjoj ili pomorskoj Slavoniji, pučki nazvanoj *Schiavonia*), i to na Trsat.⁴³

b) Godine 1291., za pape Nikole IV. i cara Rudolfa I., kralja Ugarske Andrije III. i kneza Nikole Frangipana na vlasti (*giurisdicente*) na Trsat, 10. svibnja u subotu, u osmini Uzašašća,

c) nađena je – na Ravnici, dva strelometa od kaštela, a 1000 geometrijskih koraka od Rijeke (Glavinić) Svetog Vida, u antici nazvane Tarsia, pokraj male doline, nazvane Dolac – crkva koje tamo nije prije bilo

d) od kamena maslinaste boje, četverokutna, približno dugačka pedalja 44, široka 20 i visoka 28; sa sjeverne je strane imala vrata, a sa zapadne prozor; bila je bez poda i tavana; imala je krov i zvonik za neveliko zvono;

e) strop joj je bio ukrašen zvijezdama, zidovi malim reljefnim lukovima, u kojima su bile smještene male glinene zdjelice;

f) imala je i oltar za služenje mise, pokrivala i svijetloplavi antependij,

g) nad oltarom je bio križ na daski dugačkoj oko pet pedalja s natpisom *Iesus Nazarenus Rex Iudeorum*, sa strane likovi Gospe i sv. Ivana, a na dnu Anđeoski pozdrav. S desne strane lik Majke Božje od drveta, po mišljenju naših stručnjaka, od cedrovine;

h) s lijeve strane stajalo je Dijete, koje je u lijevoj ruci držalo zemaljsku kuglu, a desnom blagoslivljalo, oboje s krunom na glavi, čipkasto izrađenom iz istog drva i odjeveni u bijelu odjeću;

i) iza oltara bilo je ognjište a na lijevoj strani ormar s pregradama;

j) crkvica je bila cijela obojena raznim bojama.⁴⁴

k) Aleksandar, trsatski župnik propovijedao je naokolo da je ta kuća bila baština Djevice Marije, Kristove Majke i naše Gospe. Vjerovalo mu se jer je bio čestit čovjek a i zbog novog čuda što se dogodilo, budući da je bio gotovo od smrti u život uskrsnuo. Naime, malo prije ležao je bolestan od neizlječive bolesti, koja mu je Božjom providnošću odobrena, kao što se pobožno može ustvrditi, da se tako započne s vjerovanjem kako je riječ o Svetoj kući nazaretskoj – a također i zato da bi se time očitovalo divno Božje djelo.

l) Don Aleksandar bio je Djevičin štovatelj i zazivao njezinu pomoć pa mu je ona objavila one noći da je njezina Sveta kuća došla na Trsat iz Nazareta, što je on propovijedajući

⁴² F. GLAVINIĆ, *Historia Tersattana*, Udine, 1648.

⁴³ *Nav. dj.*, 2–4.

⁴⁴ *Nav. dj.*, 4–6.

prenosio ljudima, a oni su se tome divili. To je bio početak njezina velikog poštivanja od strane naroda Ilirika i ostalih udaljenijih.⁴⁵

m) Ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, knez Nikola Frangipan, sa sjedištem u Modrušu, zahvalio je Bogu i Majci Božjoj i radi provjere poslao Aleksandra s još trojicom vjernika na istok. Oni su se nakon četiri mjeseca vratili i potvrdili da je priča istinita pa je na vrati-
ma dao isklesati pozlaćene riječi: *Haec est ara in quo primo iactum est humanae redem-
ptionis fundamentum.*

n) Sveta kuća ostala je na Trsatu 3 godine, 7 mjeseci i 4 dana, a onda su je anđeli prenijeli u Crkvenu Državu, u Italiju, u ankonitanskoj Marki. To se dogodilo u subotu u ponoć 10. prosinca 1294. Tamo se smjestila najprije u šumi pa nakon toga na brdu dvojice braće Anticija i konačno na javnoj cesti, gdje stoji više od 340 godina. Razni autori različito objašnjavaju odlazak Svete kuće iz Trsata. Glavinić misli kako je Bog otpočetka naumio da Sveta kuća ostane samo privremeno na Trsatu, da bi tako posvetila Trsat i onda u Italiji bila dostupna čitavom svijetu.⁴⁶

o) Da bi utješio Trsaćane zbog odlaska Svete kuće, Nikola Frangipan dao je na istom mje-
stu sagraditi kapelu, napola manju od Svete kuće. Nikola je namjeravao povećati je. Tek 1614. povećao ju je na veličinu Svete kuće F. Glavinić. Ta kapela imala je zvonik sa zvo-
nom. U njoj su služili trsatski župnici. To je trajalo 130 godina, dok nije knez Martin Frangipan dao sagraditi crkvu i samostan.⁴⁷

p) Godine 1362. papa Urban V. na putu iz Avignona u Rim – kada je uopće jedan papa prvi put posjetio Loreto – želio je počastiti ilirske narode i Trsat pa je iz Rima poslao po Bonifa-
ciju Napuljskom, apostolskom propovjedniku, sliku Djevice, koju je načinio sv. Luka.⁴⁸

Dodajmo da Glavinić tvrdi kako je za velik dio svoje *Historia Tersattana* koristio *Memorie Medvidiane* (Medvedgradski zapisi) što su 1509. bile zbog ratnih neprilika smještene u Medvedgradu blizu Zagreba, tamo⁴⁹ zapisane i nakon tri godine vraćene na Trsat, gdje su 1629. izgorjele. Navodno je Glavinić »veći dio« svoje *Historia Tersattana* **ukratko** preuzeo iz tih zapisa.⁵⁰ Te zapise u uvodu svoje knjižice spominje kao »bilješke o prijenosu Svete crkve«.⁵¹

O tim Medvedgradskim zapisima Glavinić na drugome mjestu piše da su se oni nalazili u trsatskoj knjižnici, uništenoj u požaru 1629.: »Tamo su se nalazili anali naše Provincije, u kojima su bili zapisani Medvedgradski zapisi: putopis don Aleksandra, nekoć trsatskog župnika, koji je po nalogu kneza Nikole Frangipana išao u Palestinu u vrijeme kada je Sveta kuća bila prenesena iz Nazareta na Trsat da bi provjerio taj prijenos 1291. Također tamo su bili zapisnici o svim provincijalima i provincijskim kapitulima, održanim nakon

⁴⁵ Nav. dj., 7–8.

⁴⁶ Nav. dj., 8–11.

⁴⁷ Nav. dj., 11–12.

⁴⁸ Nav. dj., 12–14.

⁴⁹ Nav. dj., 57–60.

⁵⁰ Nav. dj., 60; usp. 7, 8.

⁵¹ Nav. dj., XI.

diobe naše Provincije Bosne-Hrvatske od Bosne Srebrene, izvršene 1514. u samostanu Cetina u Gornjoj Hrvatskoj.«⁵²

Nadalje, vrijedi upozoriti i na to kako Glavinić tvrdi da je u temeljima crkve sv. Lovre našao velik kamen, dvije staklene posudice i pergamenu pisanu »ilirskim« (očito glagoljicom) pismom na kojoj piše: »Ja Stipan od staroga Dobrovnika, biskup modruški, vićnik Svete krune ugarske, posvitih ovu Czrikov na postenie svetoga Luke, pisara Marije Blaxene.«⁵³

Glavinićev su rad nastavili Francetić (umro 1725.), Marotti (umro 1740.) i Pasconi (umro 1741.) dodajući razne pojedinosti. Tako Pasconi navodi da je župnik Aleksandar imao vodenu bolest, da je uz Aleksandra viziju Majke Božje imala i udovica Agata, da su članovi povjerenstva koje je Nikola Frankopan poslao u Palestinu, uz ostale, bili barun Sigismund Orlić i Ivan Gregorić i da je izvješće o putovanju u Palestinu pohranjeno u Rijeci, Bakru, Grobniku, Senju, Modrušu i Krku.⁵⁴

III. Putovanje Svete kuće

Zašto je Sveta kuća maknuta iz Palestine? Ponovimo tvrdnje najstarijih izvješća. Prema Rozariju sv. Katarine to se dogodilo zbog bezbožnosti tamošnjeg naroda (*ob idolatriam illius gentis*).⁵⁵ Ali već Ricci tumači prijenos Svete kuće iz Nazareta ratom između judeokršćana i muslimana. Teramano nudi treću vrstu obrazloženja: palestinski je narod napustio Kristovu i prihvatio Muhamedovu vjeru. To obrazloženje važno je zato što je ono temelj većine budućih interpretacija. G. di Raggioli nešto kasnije piše kako je Božja namjera bila da Marijino prebivalište »izbjegne strašne barbarske zločine«. G. B. Spagnoli (Mantovano) negdje koncem 15. stoljeća priča da je Sveta zemlja prešla u ruke Saracena, da ju je perzijski kralj Kozdra osvojio za cara Heraklija i da je u doba Muhameda kršćanska vjera s Istoka otišla na Zapad. Angelita (o. 1530.) to dopunjuje podatkom da je egipatski sultan, dok su se kršćani međusobno gložili, osvojio azijski grad Tripolis. Torsellini (1596.) dopunjuje Angelitu pozivom na ratove u Europi, borbu gvelfa i gibelina i sultanovim osvajanjem ne samo Tripolisa već i Ptolemaide. Glavinić (1648.) dopunjuje Torsellinija politički vrlo zanimljivo sročenom interpretacijom, po kojoj je egipatski sultan osvojio Ptolemaidu 1273. u vrijeme izbora Rudolfa Habsburga, borbe gvelfa i gibelina, rata Genove i Mlečana i rata Francuza protiv Napuljskog Kraljevstva.

Vidi se da je do Angelite razlog zašto je Sveta kuća napustila Palestinu vrlo neodređen. Tek se s Angelitom spominje prvi kako-tako konkretan podatak: egipatski sultan osvojio je Tripolis.

Još je manje jasno vremensko određenje prijenosa Svete kuće. Po Teramanu je Sveta kuća došla u Loreto 1396. Taj se podatak nalazi u 18 raznih prijepisa Teramanova teksta na latinskom i 3 prijevoda na talijanskom – svi raniji od 1532. godine. G. B. Spagnoli (Man-

⁵² *Nav. dj.*, 61–63.

⁵³ *Nav. dj.*, 34.

⁵⁴ MARTORELLI II, *nav. dj.*, (bilj. 12), 38.

⁵⁵ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 351.

tovano), koji je 1489. pisao o istoj temi, i to prema vlastitom priznanju na osnovi Teramanova teksta, umjesto 1396. spominje 1386. I konačno, u dva rukopisa i pet tiskanih primjeraka Teramanova teksta iz vremena prije 1532., nalazi se 1296.

Angelita je tu stariju kronologiju izmijenio. Po njemu je Sveta kuća došla na Trsat 1291. (ni o toj godini ni o Trsatu nema vijesti u ranijih pisaca), a u Loreto 1294. (a ne 1396., 1386. ili 1296., kako se to prije njega tvrdilo). Doduše, pad Tripolisa dogodio se 1289. pa je tek s Torsellinijem kronologija poboljšana, jer Ptolemaida je drugo ime za Akon, a on je doista pao 1291. godine.⁵⁶

Danas se kao najprihvatljivija godina uzima 1291., i to zato što su te godine, odlazeći iz Akona, zadnji križari napustili Svetu zemlju pa bi taj događaj mogao u neku ruku zamijeniti definitivni pad Jeruzalema, Nazareta i Betlehema, koji se zbio 1244., što se svima čini preranim datumom.

Godina 1291. ima za novije poznavatelje problematike odlaska Svete kuće iz Palestine još jedan dodatni privlačni element. Najmjerodavniji moderni istraživač problema G. Santarelli još od 1985. predlaže zanimljivo racionalno obrazloženje prijenosa Svete kuće pozivom na tzv. *Chartularium Culisanense*, i to na ispravu koja se nalazi zapisana na listu 181. Riječ je o mirazu koji je Ithamar (Tamara, Margerita), kći epirskog despota Nicefora I. Angeli-Komnena, donijela u brak četvrtorođenom sinu napuljskog kralja Karla II. Anjoua, Filipu Anjouu, gospodaru Taranta, u povodu braka sklopljenog u Napulju. U tom popisu najprije se navode najdragocjenije stvari, a među njima odmah na drugome mjestu: *Sanctas petras ex domo Dominae nostrae Deiparae Virginis ablatas* (sveto kamenje uzeto iz kuće naše Gospe Blažene Bogorodice). Santarelli ističe upadljivu kronološku povezanost. Prema Angeliti je Sveta kuća stigla u Recanati (Loreto) 10. prosinca 1294. Ugovor o mirazu, u kojem se spominje »sveto kamenje« iz doma Majke Božje, uglavljen je u rujnu-listopadu 1294., a brak je sklopljen u Napulju u listopadu 1294. Ako je brod iz Epira s mirazom krenuo u listopadu 1294., »nije presmiono pomišljati« (*non è azzardato pensare*)⁵⁷ da je isti brod stigao u Recanati s dragocjenim tovarom u prvoj dekadi prosinca. To treba povezati s 1291., kada su križari morali napustiti Akon, kao svoje zadnje uporište u Palestini. Tada bi doista mogli, po Santarelliju, članovi obitelji Angeli-Komnen, neposredno prije muslimanskog osvajanja akonske luke 18. svibnja 1291., poduzeti neku izravnu inicijativu da se iz Akona spasi sveto kamenje Svete kuće u Nazaretu.⁵⁸

Santarelli, dakako, nema izravnih dokaza o neposrednoj ulozi članova obitelji Angeli u prijenosu »svetog kamenja« iz Palestine u Epir, ali smatra kako nema zapreke prihvatiti tezu da su kršćani, kad su 1291. uvidjeli konačni nestanak kršćanske i križarske nazočnosti u Svetoj zemlji, odlučili spasiti i brodovima prenijeti sa sobom građevni materijal Bogorodičine kuće, da bi je najprije pomoću tog materijala rekonstruirali u Iliriji, tj. u Epiru,

⁵⁶ GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 1), 56.

⁵⁷ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 268.

⁵⁸ Po Petromillijevu mišljenju [SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 272] sveto kamenje spasili su templari.

a nakon toga, 1294., u povodu braka Ithamar Angeli-Kommen s Filipom Anjouom, ponovno je srušili i njezin materijal prenijeli u Italiju, tj. u Recanati (Loreto).⁵⁹

Doduše, sve po Santarelliju, nije posve jednostavno objasniti zašto bi »sveto kamenje« umjesto u Napulj bilo otpremljeno u Recanati, ali Santarelli i za to daje svoje tumačenje: napuljski kralj Karlo II. Anjou bio je u izvanredno srdačnim odnosima s papom Celestinom V., koji je uostalom i postao papom po volji Karla II. U Rimu je u to vrijeme bio *in Urbe Domino pape Vicarius generalis* Salvo, rekanatski biskup. »Može se pretpostaviti« (*si può supporre*) da je Karlo I. darovao »sveto kamenje« papi, a Salvo je mogao taj dar usmjeriti iz Epira u Recanati. Sve su to, doduše, nedokazive hipoteze, ali se one, ističe Santarelli, temelje na razumnim čimbenicima (*elementi ragionevoli*).

Santarelli posebno ističe okolnost da tek Angelita oko 1530. uvodi Trsat u prijenos Svete kuće iz Nazareta. Po njemu, kako Trsat ne leži na putu iz Epira u Recanati, treba tu Angelitovu konstrukciju odbaciti i držati se strogo racionalnih elemenata, tj. da Sveta kuća uopće nije nikad prispjela u Trsat, a odatle u Recanati. To je jednostavno pobožna priča koju su mnogi Slaveni, koji su u to doba živjeli u okolici Recanatija, ubacili u loretsku tradiciju. S druge strane, Santarelli 1996. velikodušno priznaje da ta pučka pobožnost posvećena trsatskoj Majci Božjoj ipak »zadržava svoje značenje kao 'komemorativno' (navodni znakovi Santarellijevi) svetište boravka 'svetog kamenja' u ilirskoj provinciji na istočnoj jadranskoj obali, premda smještaj, danas nepoznat, treba u skladu s našom hipotezom identificirati sa središtem stare epirske despotovine«,⁶⁰ a slično je već 1991. širokogrudno napomenuo »da je identifikacija tog mjesta s Trsatom, koju je proveo Angelita oko 1530., kasnije općenito prihvaćena i da je mnogo pridonijela posebnom poštivanju i potaknula česta hodočašća pučanstva Istre i Dalmacije«. ⁶¹ Drugim riječima, premda nepouzdana i neuvjerljiva, novija pojava poštivanja trsatske Bogorodice ipak ima po Santarelliju neku korist u tome što je uvećala broj hodočasnika iz naših krajeva u Loreto.

Santarelli je uložio golem trud da bi dokazao svoju tezu. Imponira upravo nevjerojatna naćitanost, koja se ne odnosi samo na temeljito i duboko poznavanje svih vrela što se odnose izravno ili neizravno na problematiku loretskog svetišta, bila ona literarna, arheološka, povijesna itd. itd. – nego i na opće prilike na Mediteranu, u Svetoj Stolici, Europi u cjelini itd., sve to povezano s poznavanjem sitnih detalja, koji bi drugome možda promaknuli, a koji odaju vrhunsko vladanje sociološko-povijesnim, osobito crkvenopovijesnim pitanjima. Santarelli je u nekoliko navrata objavljivao rezultate svojih minucioznih istraživanja, i to u člancima i ćitavim monografijama. Sve to daje njegovu radu i rezultatima monumentalni karakter. Njegovo golemo znanje nije moglo ostati nezapaženo pa se može reći da je njegova interpretacija više nego povoljno prihvaćena od mnogih autora. Sam Santarelli piše 1996.: »Recenzije (o njegovim tezama: L. M.) uvijek su davale povoda za razmišljanje. Citirat ćemo samo nekoliko njih, koje nam se ćine najpromišljenijima,

⁵⁹ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 481–482: *Volenterosi cristiani, visto il disastro irreparabile, poterono essere stati spinti a salvare e riportare con se il carico delle pietre della casa della Madonna per ricostruirla in Illiria e poi in Italia*. Svakako od mogućnosti do vjerojatnosti u povijesnim je istraživanjima, kao što je poznato, ponor.

⁶⁰ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 281.

⁶¹ SANTARELLI, 1991. (bilj. 1), 61.

bilo za (mnoge) bilo *protiv* (vrlo mali broj) – da ne spominjemo nebrojene natpise u novinama i časopisima.«⁶² U nastavku navodi Santarelli oko 20 najozbiljnijih prikaza. Dovoljno je spomenuti imena kao što su Th. Jansen, E. Alliata, G. Concetti, R. Dotta, E. Bronzetti da se vidi kako je Santarelli izrastao u središnju ličnost loretanske problematike u širem smislu riječi.

Na prvi bi se pogled moglo činiti da Santarellijevo potpuno odbacivanje trsatskog svetišta kao konstitutivnog elementa prijenosa Svete kuće iz Nazareta *via* Trsat prema Loretu mora izazvati otpor i suprotstavljanje svakoga onoga kome leži na srcu stoljetna tradicija i beskrajno poštivanje trsatske Majke Božje. Ali u znanosti nijedna hipoteza, ma koliko ona na prvi pogled bila šokantna ili neuvjerljiva, ne može biti odbačena ili prihvaćena a da se ne utvrdi valjanost argumenata na kojima se ona osniva.

Cjelokupna Santarellijeva interpretacija počiva na podatku da se odmah na početku popisa sastavljenog 1294., koji se odnosi na miraz Ithamar Angeli-Kommen, nalazi spomenuto »sveto kamenje iz kuće Bogorodice«. Po Santarelliju riječ je o rastavljenom kamenom građevnome materijalu koji bi križari brodovima donijeli u Epir nakon što su 1291. preko Akona definitivno napustili Palestinu. Taj građevni materijal bio je, ako smo dobro razumjeli Santarellija, 1291. ugrađen u kapelicu u epirskome mjestu *Flumen* (Rijeka), a kako je riječ o izvanredno rijetkom, bolje reći jedinstvenom predmetu kršćanskog poštivanja – prebivalištu Majke Božje, gdje se ona rodila i živjela, u kojem je rodila Isusa Krista i odgajala ga u prvim godinama njegova života – razumljivo je da je u povodu udaje kćerke epirskog despota kapelica razmontirana i njezin građevni materijal, zajedno s ostalim dragocjenostima udavače, namijenjen podizanju njezina ugleda u novoj domovini.

Santarelli je u velikoj neprilici pronaći gdje se u *Epiru* nalazio *castrum Flumen*, za koji najstarije vijesti (npr. Ricci, Teramano) tvrde da je tamo Sveta kuća bila montirana. On upozorava na *Rijeku* »(danas s dodatkom Cornojvica)«⁶³ u kojoj je »nekoć bila tiskara«. Ali ta se Rijeka Crnojevića, na koju očito misli Santarelli, nalazi daleko sjeverno od epirske despotovine pa ona sigurno ne dolazi u obzir pri traženju epirske Rijeke. Santarelli predlaže i *Mesopotam* blizu Janine, ali to je puki toponim (»međuriječje«), koji se ni uz najbolju volju ne može povezati s *castrum Flumen*; nadalje, navodi da na otoku Krfu »postoji središte (*centro*) uz more po imenu *Potamo*, dakle, grčka riječ za Rijeku – ali riječ je o beznačajnom seocetu, koje u povijesti nije nikad imalo bilo kakvo, pa makar i najuže lokalno značenje, pa je posve nezamislivo da bi to bio onaj *castrum Flumen*, o kojem govori loretska tradicija, a još manje mjesto gdje bi, prema Santarellijevoj teoriji, križari morskim putem prebacili građevni materijal Svete kuće i tamo ga montirali. I konačno, na zadnji Santarellijev nagovještaj da je Ithamarin brat uz ostale titule nosio i titulu »kneza od Aheloosa«, što bi trebalo povezati s *Aspropotamos*, jedva da bi trebalo trošiti riječi jer je riječ o području oko rječice duboko u unutrašnjosti Epira, koja s *castrum Flumen* ne može imati nikakve veze. Ukratko, Santarellijeva potraga za kaštelom Rijeka u Epiru završila je neuspjehom.

Pa ipak, Santarelli zaključuje ovu svoju raščlambu riječima: »Sve to omogućuje pretpostaviti da je riječ o starom nesporazumu s obzirom na identična imena različitih lokalite-

⁶² SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 53.

⁶³ Tako priopćuje Santarelli.

ta.«⁶⁴ Takav zaključak ne bi bio uvjerljiv čak ni u slučaju nedvojbenog zaključka istraživanja da je građevni materijal nazaretske Svete kuće došao upravo u Epir, jer mu se protivi neoboriva činjenica da u Epiru nije postojao grad ili utvrda *castrum Flumen*.

Santarelli ipak inzistira na tvrdnji da je »Ilirija« spomenuta u nekim najstarijim izvješćima o Svetoj kući identična s Epirom. Kad bi to bilo tako, onda bi se doista moglo pomišljati na eventualnu nepreciznost starih pisaca, koji su u svoja izvješća uključili *castrum Flumen*, a pritom zapravo mislili na neki drugi grad u Epiru pa je ta nepreciznost dovela postupno do ideje da je taj *castrum Flumen* današnja Rijeka, a od tvrdnje da je Sveta kuća našla svoje privremeno boravište »u Rijeci« ili »blizu Rijeke« nije daleko tvrdnja da je Sveta kuća došla u »Slavoniju« u smislu hrvatskih zemalja uz istočnu obalu Jadranskog mora, a onda je tek početkom 16. stoljeća Angelita, zaveden nazivima *castrum Flumen* i *Schiavonia* zaključio da je riječ o Trsatu. Tako se, sve po Santarelliju, u tradiciju neprijetno uvukao Trsat – a zapravo je riječ o nekom mjestu, danas nepoznatom (*il sito, oggi sconosciuto*), u staroj despotovini Epir.⁶⁵

Ali činjenice koje navode najstarija izvješća ne podupiru ove Santarellijeve analize, već upravo obratno, sve govori u prilog tezi da su još najranija izvješća privremeno sjedište Svete kuće nalazila u »Dalmaciji«, »Slavoniji«, pri čemu se tu i tamo pojavljuje i alternativni naziv »Ilirija«, tako da je nemoguće izbjeći zaključak kako je *castrum Flumen* ipak današnja Rijeka, »u kojoj« se ili »blizu koje« se u pokrajini zvanoj Dalmacija, Slavonija ili Ilirija, privremeno smjestila Sveta kuća. Uostalom, evo usporedbe najvažnijih najstarijih vijesti:

Autor	Pokrajina-narod	Grad
Sv. Katarina (prije 1463.)	<i>Dalmatia</i>	–
Ricci (o. 1468.)	<i>prov. Illiricorum</i>	<i>oppidum Flumen</i>
Teramano (o. 1472.)	<i>Sclavonia</i>	<i>castrum Flumen</i>
G. di Raggioli (nakon 1469.)	<i>Pannonia-Sclavonia</i>	–
Loise de Rosa (prije 1475.)	<i>Schiavonia</i>	–
G. B. Spagnoli Mantovano (poslije 1469.)	<i>Illyri</i>	<i>castellum Flumen</i>
A. Bonfini (1478.)	<i>Dalmati-Illyricum</i>	–
Lazzarelli (o. 1488.)	<i>Illyricum</i>	–
Petrucci (1485.)	<i>(tellus) illirica</i>	–
Lav X. (1519.)	<i>Dalmatia</i>	<i>oppidum Flumen</i>
Angelita (1530.)	<i>Illyrici</i>	<i>oppidum Flumen-oppidulum Tersactum</i>

⁶⁴ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 275.

⁶⁵ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 281.

Iz ovoga pregleda posve je razvidno da svi spomenuti misle na isti lokalitet, tj. mjesto koje se nalazi u provinciji Dalmaciji (varijante: *Illyricum*, *Pannonia*), i koje se zove *Flumen*-Rijeka. To proizlazi osobito uvjerljivo iz načina na koji odnosnu pokrajinu nazivaju G. di Raggioli (*Pannonia-Sclavonia*) i Bonfini (*Illyricum u kojem stanuju Dalmati*). Zbog toga je posve sigurno da je *Flumen* (*castrum*, *castellum*, *oppidum*) upravo Rijeka, to više što u Epiru nema grada koje bi nosio slično ime. Ako tome dodamo da Ricci rabi sintagmu *iuxta oppidum (...) Flumen*, a Teramano *ad (...) castrum (...) Flumen*, onda se vidi da ni oni ne tvrde da je Sveta kuća došla »u« Rijeku, već »do Rijeke«, tako da Angelita samo nešto točnije locira Svetu kuću na obližnje mjesto Trsat. *Flumen*, Rijeka, već je u 15. stoljeću bio prilično jako trgovačko i pomorsko središte, a Trsat je uz svoj kaštel imao tek tri omanje skupine kuća (Varoš, Strmica i Vežica) koje su još 1595. ukupno imale tek 250 stanovnika i ukupno 48 kuća!⁶⁶ Iz perspektive pisaca u Italiji više je nego razumljivo da su oni spominjali Rijeku i da je Angelita samo popunio ranije izvještaje i preciznije locirao privremeno boravište Svete kuće u *oppidulum* (mjestašce) Trsat.

Ideja da bi ime obitelji Angeli-Komnen mogla dovesti do naivne identifikacije Angeli = Božji anđeli, koji prenose Svetu kuću u Loreto, čini se na prvi pogled donekle privlačna, ali ona je ipak više plod duhovite knjiške kombinacije nego povijesnih okolnosti koje bi inspirirale pučku tradiciju po kojoj bi Božji anđeli zamijenili obitelj Angeli. Naime, prema samome je Santarelliju u Loreto građevni materijal (»sveto kamenje«) poslao u Recanati (Loreto) papin generalni vikar u Rimu, Salvo, po nalogu pape Celestina V., kojemu je to kamenje darovao napuljski kralj Karlo II., koji ga je preuzeo od svog sina Filipa Anjoua, gospodara Taranta. Upravo je nezamislivo da bi rekanatski puk tako točno znao da je prispjelo kamenje dio miraza Ithamar Angeli-Komnen. I po Santarelliju je rekanatski puk morao biti zahvalan ponajviše papi pa je jedva mogao slutiti da je papa to kamenje dobio od Karla Anjoua, a još puno manje da ga je ovaj dobio od svoga sina, a da ga je taj preuzeo na ime miraza.

Ali o kakvom je to »svetom kamenju« u Ithamarinu mirazu riječ? Na sreću sačuvana je kopija iz 1859., koja nije pouzdana u ortografiji, jer je očito modernizirana, a sam je izvornik možda čak bio na grčkom jeziku. Ali, kao da ne bi trebalo biti sumnje u vjerodostojnost sadržaja. Popis počinje ovim riječima: *Accipit dominus Philippus a Domino Nicephoro has res dotis nomine pro Margaritha sponsa* (Gospodin Filip primio je od gospodina Nicefora na ime miraza za zaručnicu Margeritu ove stvari).

Taj popis ima ukupno 52 točke, točnije: 51, jer je t. 48 preskočena. U svakoj se točki navode određene vrste predmeta, često s naznakom količine, npr. u t. 52: 12 svilenih pokrivala za glavu. U popisu se nabrajaju svi predmeti koje zaručnica donosi sa sobom. Od t. 4 do t. 8 nabrojani su najdragocjeniji (npr. t. 5: 20 zlatnih vrčeva), od t. 9 dalje dragocjenija odjeća i nakit (npr. t. 15: 30 zlatnih ovratnika), pa namještaj (t. 28–31, npr. t. 28: dvostruki umjetnički izrađeni naslonjač), rubenina, itd., a kao dar mladoženji t. 26 (12 kuja i 4 psa) i t. 27 (potpuni oklop specijalno izrađen za gospodina Filipa) itd.

⁶⁶ D. KLEN, »Urbar i popis prihoda Trsata (1526.–1601.)«, *Vjesnik Historijskih arhiva Rijeke i Pazina*, XVI, 1971., 17.

Za nas su ovdje najzanimljivije prve tri točke:

- 1) zlatni ukras za glavu s ugrađenim čavlom s križa Isusa Krista;
- 2) sveto kamenje uzeto iz Bogorodičine kuće (*sacras petras ex domo Dominae Nostrae Dei parae Virginis ablatas*);
- 3) drvena slika Bogorodice s djetetom Isusom.⁶⁷

Vidi se da se najprije spomenulo onaj dio miraza koji ima prije svega pobožni karakter pa tek onda najdragocjeniji predmeti, a nakon toga ostali.

Pod t. 2 spomenuto je »sveto kamenje« *skinuto* iz Svete kuće. Prema tome, nije riječ o kompletnome građevnom materijalu, nego o »uzorcima«, da se tako izrazimo, koji svoju nabožnu vrijednost dobivaju zato što su skinuti sa Svete kuće, slično kao što i u t. 1 navedeni čavao ima svoju posebnu vrijednost zato što je jedan od čavala kojima je bio pribijen na križ Isus Krist. Ti »uzorci« uzeti, navodno, iz Svete kuće bili su očito dijelom riznice obitelji Angeli-Komnen. *Petra* je u srednjovjekovnoj latinštini označavala, uz ostalo, i vrstu lako sjecive vrsti škrljavca, u srednjovjekovnome francuskom jeziku *ardeise*, u modernome francuskom *ardoise*, tal. *ardesia*, koja je služila za pokrivanje krova, za pločice na kojima se pisalo⁶⁸ i sl. Uz čavao iz križa na kojem je bio raspjet Isus Krist, takve su pločice očito kroz stoljetnu tradiciju bile osobito cijenjeni predmeti u vlasništvu obitelji Angeli-Komnen pa se moglo smatrati velikom čašću za Ithamarina zaručnika, Filipa Anžuvince, da je njezin otac i njih pridodao u miraz.

Čini se posve neprihvatljivom tvrdnja da bi te *petrae* bile građevni materijal Svete kuće koji bi 1291. bio ukrčan u križarske brodove, a onda iskrcan na nekom nepoznatome mjestu uz epirsku obalu, na kojem bi se Svetu kuću rekonstruiralo pa onda srušilo kako bi taj građevni materijal postao sastavnim dijelom miraza epirske princeze. Ako pak pretpostavimo da građevni materijal, ukrčan na križarske brodove, nije bio u Epiru rekonstruiran u Svetu kuću, već je pobožno čuvan nekoliko godina i onda predan Filipu Anžuvincu kao dio miraza, u tom se slučaju posve udaljujemo od tradicije po kojoj bi se Sveta kuća neko vrijeme kao kuća, a ne kao građevni materijal, nalazila u Dalmaciji (Panoniji, Slavoniji, Iliriji, po Santarelliju u Epiru).

Zbog svih tih razloga može se s dovoljnom vjerojatnošću zaključiti da se navodno racionalno objašnjenje prebacivanja građevnog materijala Svete kuće iz Nazareta *via* Akon i Epir u Loreto (Recanati) čini neuvjerljivim.

Za volju toga navodno racionalnog objašnjenja bilo je potrebno žrtvovati i onaj dio tradicije prema kojem Sveta kuća ne bi uopće imala ama baš nikakve veze s Trsatom jer je, dakako, nezamislivo da bi brod iz Epira vozio građevni materijal i stigao u Loreto preko Trsata, pa je ulogu Trsata (*Flumen*, Rijeka) preuzelo neko nepoznato mjesto u Epiru. Santarelli posebno ističe okolnost da se Trsat u tradiciji u Angelitinoj verziji pojavio tek oko 1530., dakle, da je njegovo spominjanje zbog toga nevjerodostojno. Ali isto to vrijedi i za 1291., koju tek Angelita također spominje. Ukratko, ako se iz tradicije izbací boravak Svete kuće na Trsatu, koji se posve dobro može povezati s najranijim vijestima tradicije s

⁶⁷ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 240–241.

⁶⁸ CH. DU CHANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, VI, Niort, 1886., 297 s. v. *petra* navodi *Chronicon Windemense* II, 52: *quem libellum in diversis membranis, quaternulis aut petris conscripsit*.

Dalmacijom, kaštelom Rijeka itd., onda, zapravo, od tradicije izbacujemo sve pa u tom slučaju nije dopuštena ni tvrdnja da je Sveta kuća u Loreto uopće bilo kako povezana s Nazaretom, jer se ta povezanost temelji upravo na tradiciji.

Ukratko, najstarija književna tradicija, koja potječe iz sredine 15. stoljeća (Rozarij sv. Katarine, Ricci, Teramano itd.), zna da je prijenos Svete kuće iz Nazareta u Loreto povezan preko Dalmacije (Slavonije), i to preko mjesta koje je locirano u kaštel *Flumen* (Rijeka) odnosno blizu njega. Nasuprot tome, ona se koleba o razlogu prijenosa, a pogotovo o vremenu. Svako »racionalno« objašnjenje tradicije treba krenuti od tih podataka. Santarellijevo »racionalno« objašnjenje odbacuje neke od starijih elemenata tradicije, a od novijih elemenata proizvoljno prihvaća neke, a neke odbacuje, ali ne uspijeva tako osakaćenju i izmiješanu tradiciju transponirati u uvjerljivu priču.

U nas je Mirković upozorila, uz ostalo, da neki novi podaci iz loretske historiografije pružaju mogućnost nove, koherentnije interpretacije podataka iz trsatske legende⁶⁹ pa se pri tome pozvala na »*Chartularium Culisianense*«, kako ga ona naziva. U tom su popisu, nastavlja Mirković, spomenuti sveto kamenje iz kuće Bogorodice i drvena slika Bogorodice. Mirković ne prihvaća podatke iz tog Kartulara (samu udaju, popis miraza itd.) kao elemente prihvatljivog obrazloženja prijenosa Svete kuće iz Nazareta u Loreto i nastanka »trsatskog ili bar loretskog svetišta«, već smatra da ih treba »shvatiti samo kao model tumačenja puta i načina kojim su početkom devedesetih godina bezbrojni suveniri i relikvije dolazili iz Svete zemlje u Mletke, Jakin, Napulj i ostale europske luke« i pritom upozorava na važnu ulogu senjske luke u to doba.⁷⁰ Ne vidimo neke koristi od korištenja tih »novijih podataka iz loretske historiografije« pri interpretaciji loretske i trsatske legende jer se i bez njih i davno prije njih znalo kako su »relikvije« dolazile u Europu, dakako, ne samo »devedesetih godina« 13. stoljeća već za čitavo vrijeme križarskih ratova.

Na drugome mjestu⁷¹ Mirković sažima ono što je po njezinu mišljenju poznato, tj. da se na Trsatu štuje **mjesto** na kojem je, prema predaji, na Trsatu privremeno boravila Sveta kuća. Mirković ne prihvaća Santarellijeva tumačenja prijenosa dijelova Svete kuće iz Nazareta u Epir, ali iz njezine opaske da ugovor iz 1294. može poslužiti kao »model«, čini se da ona pledira za realističnu tezu dolaska Svete kuće na Trsat morskim putem (možda preko Senja?) a onda dalje (vjerojatno također morskim putem) do Loreta. Mislimo da bi za daljnju diskusiju bilo korisno da Mirković svoje shvaćanje iznese u jasnijem obliku. To bi koristilo daljnjoj diskusiji, bez koje nema napretka u znanosti, a diskusija o nejasnim tezama nije moguća.

IV. Trsat i knez Nikola Frangipan, »veliki ban« u loretskoj historiografiji

1. Širenje i popunjavanje vijesti o privremenom boravku Svete kuće na Trsat, na njezinu putu iz Nazareta u Loreto, može se pokazati korisnim i za razvoj loretske tradicije.

⁶⁹ MIRKOVIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 4), 199.

⁷⁰ *Nav. dj.*, 200.

⁷¹ *Nav. dj.*, 196.

Ponovimo: najstarije sačuvane vijesti o čudesnom prijenosu (Rozarij sv. Katarine) ne spominju Trsat, već samo vrlo uopćeno »Dalmaciju«. Ali već Ricci spominje da se Sveta kuća smjestila *iuxta oppidum Flumen* – dakle, ne baš u Rijeku, nego pokraj Rijeke. Slično se izražava i Teramano: Sveta je kuća smještena u »Slavoniji« (*Sclavonia*), i to *ad castrum Flumen*, dakle u neposrednoj blizini Rijeke. Čak još 1519. papa Lav X. piše da je Sveta kuća došla najprije *apud Flumen Dalmatiae oppidum*. Tek Angelita oko 1530. izrijeком spominje Trsat: *prope oppidum Ro. imperio addictum, in cujus planiori cacumine Tersactum oppidulum situm erat*, pri čemu točno opisuje pravni položaj Rijeke (ona relativno pripada »Rimskom Carstvu«, tj. posjed je Habsburga). Ako uzmemo u obzir da je Trsat oduvijek bio izrazito malo mjestance u neposrednoj blizini neusporedivo važnije Rijeke, onda se vidi da Angelita nije u opis smještaja Svete kuće unio neku iole važniju činjenicu, osim što je izrijeком spomenuo Trsat. Ali još je od Riccija lokacija u biti ista: *iuxta oppidum Flumen*.

2. Nasuprot tome, Angelita je prethodna izvješća doista bitno popunio podacima o Nikoli Frangipanu. On piše: *Nicolaus Frangipanus (ut vocabant) qui et Tersactico oppido et loco in quo cubiculum consederat, dominabatur* [Nikola Frankapan (kako ga nazivahu) vladao je i gradićem Trsatom i mjestom na kojem je odsjelo prebivalište].⁷² Reira 1565. izvještava o Nikoli opširnije. Po njemu je on *princeps Nicolaus Frangipanus vel Franghipanus, Magnus Ba (!), ut eorum utar vocabulo, idest prorex et legitimus dominus Fluminis et Tersacti, totiusque Croatiae et Sclavoniae*.⁷³ Reira, dakle, zna da je Nikola bio *veliki ban*, ali netočno dodaje da je on vladao ne samo Trsatom nego i Rijekom. Za Torsellinija (1596.) Nikola je ne samo *magnus banus* nego još i upravitelj Hrvatske, Dalmacije i Istre (*Croatiae, Dalmatiae, Istriae praetor*), potječe *e prima nobilitate Romana*, a vlada Rijekom i Trsatom.⁷⁴ To preuzima i Kašić. Za njega je Nikola »Frangipanović od prvoga plemena rimskoga, dalmatinski, hrvatski i istrijski veliki ban (...) gospodar od Rijeke i Trsata«.⁷⁵

Nedvojbeno Nikolu Frangipana iz predaje o Svetoj kući treba identificirati s Nikolom IV. (1393.–1432.). On je postao hrvatsko-dalmatinskim banom 1426., a njegova je titula glasila (uz ostalo) *regnum Dalmatiae et Croatiae banus*.⁷⁶ Do toga Nikole obitelj Krčkih knezova nije se nikad nazivala Frankapanima, a raniji Nikole (po Klaiću I., II. i III.) čak nisu vladali Trsatom, ni uopće Vinodolom, jer je njihov ogranak obitelji bio vezan isključivo za Krk. Još 1980.⁷⁷ upozorili smo na vrlo važne potvrđnice hrvatsko-ugarskih kraljeva Stjepana V. iz 1270. i Ladislava IV. iz 1279., koje su diplomatski i pravno besprijekorne i autentične. Prema njima nedvojbeno proizlazi da su tzv. Škinelići, jedna od dviju loza Krčkih knezova, 1270. ispušteni iz kruga ovlaštenika na Vinodol (i Modruš), pa prema tome i na Trsat. Kao ovlaštenici spominju se samo knezovi druge loze, tj. Fridrik, Bartol i Vid. U skladu s time u uvodu Vinodolskom zakonu (1288.) spominju se ponovno samo knezovi te loze, tj. Fridrik, kao jedini preživjeli brat iz potvrđnice iz 1270. i kao

⁷² MARTORELLI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 519.

⁷³ *Nav. dj.*, 17.

⁷⁴ *Nav. dj.*, 158.

⁷⁵ KAŠIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 40), 31.

⁷⁶ V. KLAJIĆ, *Krčki knezovi Frankapani*, knjiga I., Zagreb, 1901., 329.

⁷⁷ L. MARGETIĆ, *Iz vinodolske prošlosti*, Rijeka, 1980., 23 i d.

starješina obitelji Krčkih knezova tzv. Vidove loze, zatim njegov sin Dujam, te – od umrle Fridrikova brata Vida – sinovi Leonard i Ivan, kao i unuci Bartol i Vid. Loza Škinelića ostala je ograničena isključivo na otok Krk. Njoj pripadaju i Nikola I., koji je umro prije 1339., i njegovi nećaci Nikola II. i Nikola III. Za svu trojicu (Nikola I., II. i III.), dakle, ne dolazi u obzir da ih se identificira s Nikolom Frankapanom o kojemu pišu Kašić i Glavinčić. Uostalom, ne samo da je Nikola bio prvi Krčki knez koji se nazvao Frankapanom, nego je on ujedno bio ban – za razliku od Nikole I., II. i III., koji nisu obnašali nikakvu čast u hrvatsko-ugarskoj državnoj zajednici.

Konačno, ne mogu a da ne upadnu u oči još neke pojedinosti koje Nikolu IV. povezuju s Palestinom, papom i Anconom, dakle i susjednim Recanatijem i svetištem u Loretu.⁷⁸ Nikola IV. boravio je 1411. u Jeruzalemu. Po povratku u Hrvatsku on je iste godine poslao senjskog biskupa i još neke druge ličnosti da odu u Anconu i zatraže od ankonitanskih vlasti da im pridruže svoga predstavnika koji bi zajedno s njima posjetio papu Ivana XXIII.⁷⁹ Nadalje, prilikom svoje treće ženidbe 1428. Nikola je pozvao na svadbu i predstavnika Ancone, a 1430. ishodio je od Ancone pogodnosti za svoj put u Rim, gdje ga je papa Martin V. svečano primio, dao mu novi grb i priznao da su Krčki knezovi u srodstvu s rimskim Frangepanima.⁸⁰

Spomenute vijesti Angelita, Reire i Torsellinija o Nikoli Frankapanu iz 1530., 1565. i 1596. dokazuju da su loretski povjesničari opetovano tražili i dobili iz Rijeke (i Trsata) obavijest o tom vrlo uglednom velikašu, osobito da je najuže povezan s poštivanjem Majke Božje na Trsatu, i zaključili da ga zbog toga treba svakako povezati s loretskom tradicijom, po kojoj je Sveta kuća boravila privremeno u »Iliriji« na svom putu od Nazareta do Loreta. Tako je hrvatski velikaš iz početka 15. stoljeća prebačen u zadnje desetljeće 13. stoljeća, što tim historiografima, zbog njihova nepoznavanja hrvatske političke prošlosti, nije bilo ni najmanje neprilično. Ni za Kašića to nije predstavljalo problem jer je on pisao na temelju Torsellinijevih podataka.

Ponovimo: svi podaci o Nikoli Frankapanu prema Angeliti (o. 1530.) i kasnijim loretskim i hrvatskim historiografima nedvojbeno upućuju na Nikolu IV. (1393.–1432.): obiteljsko ime Frankapan, obnašanje banske časti, vlast nad Trsatom, potpuna nemogućnost da bi se radilo o Nikoli I., II. ili III. jer oni nisu vladali Trsatom i nisu ni bili ovlašteni za to, posjeti Nikole IV. u Rim i Svetu zemlju, pismo pape Nikole V. iz 1453. koje spominje Nikolu kao oca Martina, adresata tog pisma, Glavinčićeva na prvi pogled neobična vijest da je 1402. Sveta kuća otišla s Trsata.

S druge strane, Nikolu Frankapana povezuje se u loretskoj historiografiji s 1291., kada je Sveta kuća prema Angeliti (o. 1530.) prenesena iz Nazareta na Trsat i tamo se zadržala – sve prema Angeliti, koji prvi daje te kronološke podatke – od 10. svibnja 1291. do 10. prosinca 1294., kada je stigla u Loreto.

⁷⁸ Đ. ŠURMIN, *Hrvatski spomenici*, Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, vol. VI., Zagreb, 1898., 110.

⁷⁹ V. KLAJČ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 328.

⁸⁰ *Nav. dj.*, 215, 329.

Očito je Angelita pogriješio donoseći kao prvi podatke o Nikoli Frankapanu, koji bi, navodno, živio koncem 13. stoljeća. Kako je došlo do te neobične zbrke u kronologiji? Čini se da je odgovor mnogo lakši nego što se to na prvi pogled čini.

Naime, kada je Angelita pripremao svoj rad o loretskom svetištu, on je, za razliku od ranijih historiografa, bio dobro upoznat s vlašću Nikole Frankapana IV. nad Trsatom. On je bio upoznat s pismom u kojem su građani Recanatija obavijestili papu Lava X. (1513.–1521.) da su iz Rijeke dobili izvješće o događajima vezanim uz tamošnje štovanje Majke Božje: *a quibusdam integre fidei Illyricis hominibus delata esset schedula quaedam a priscis annalibus Fluminis oppidi apud regiones illas, ad oram Adriatici sinus adjacentis*⁸¹ (da je od nekih potpuno vjerodostojnih Iliraca doneseno neko izvješće na osnovi prastarih kronika grada Rijeke, koji leži u onim krajevima uz obalu Jadranskog mora). Dakle, po riječima samoga Angelite, on je bio upoznat s događajima u blizini Rijeke, koji su se odnosili na Marijino štovanje. U tom je riječkom izvješću očito bila potanko ocrtana velika uloga Nikole IV. u poticanju Marijina kulta na Trsatu pa je vijest o njemu Angelita uklopio u svoju verziju prijenosa Svete kuće iz Nazareta preko Trsata u Loreto. Pritom je Angelita podatke o Nikoli IV. i Trsatu vrlo slobodno kombinirao s doslovnim (!) riječima kojima se Majka Božja obratila trsatskom »antisti«⁸² i javila mu da je Sveta kuća stigla na Trsat i dodao da je Nikola dao na mjestu gdje se privremeno nalazila Sveta kuća sagraditi crkvu Blaženoj Djevici, koja »do danas postoji«, povjerenu redovnicima sv. Franje opservantima.

U svakom slučaju neobična zbrka do koje je došlo povezivanjem »velikog bana« Nikole Frangipana iz početka 15. stoljeća s dolaskom Svete kuće na Trsat koncem 13. stoljeća dade se lako i uvjerljivo objasniti pretpostavkom da su Angelitini informatori iz Rijeke javili Angeliti da je za vrlo veliko štovanje Blažene Djevice Marije na Trsatu zaslužan Nikola Frangipan. Angelita je prvi uredio kronologiju odlaska Svete kuće tvrdnjom da se to dogodilo 1291. Kako je on ujedno prvi spomenuo Nikolinu veliku ulogu, ništa razumljivije od njegova zaključka da Nikolu treba povezati s dolaskom Svete kuće. To Angelitino povezivanje nije prihvatljivo, ali je ono neobično važno jer iz njega proizlazi da se još početkom 16. stoljeća vrlo dobro znalo za veliku ulogu Nikole Frankapana u poštivanju Bogorodice na Trsatu.

V. Nastanak trsatskog prošteništa

Prvi se put o prošteništu na Trsatu govori u povlastici pape Martina V. od 23. srpnja 1420.⁸³ U toj povlastici, danoj u prilogu, koja je sačuvana u originalu, papa izražava želju

⁸¹ MARTORELLI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 518.

⁸² Angelitina »antistu« Aleksandra unaprijedio je Reira u biskupa (*episcopus*) (MARTORELLI, 17). Ali *antistes*, kao što je poznato, može biti biskup ili svećenik pa se ne smije optuživati Angelitu da je župniku Aleksandru dao pogrešnu titulu.

⁸³ Arhiv Franjevačkog samostana, br. 2. Ispravu se obično datira s 23. srpnjem 1419. Međutim, isprava je datirana s 10 kalendara kolovoza (= 23. srpnja) i trećom godinom pape Martina V. Martin je konsecriran 21. studenoga 1417., pa prema tome treća godina njegova pontifikata teče od 22. studenoga 1419. do 21. studenoga 1420. Dakle, isprava je sastavljena 1420., a ne 1419., što je uočeno i na starom registru na samoj ispravi.

»da bi se crkva blažene Marije na Trsatu (...) posjećivala uz odgovarajuće počasti (...) i da bi sami vjernici dolazili tamo to radije zbog pobožnosti, što bi se tamo na osnovi dara nebeske milosti vidjeli bogatije obdareni itd.«. Zato papa daje oprost od dvije godine i dvije četrdesetnice na nametnutu pokoru onim posjetiteljima crkve blažene Marije koji posjete tu crkvu na određene blagdane, odnosno oprost od 100 dana onim posjetiteljima koji je posjete tijekom 8 dana nakon tih blagdana (odnosno tijekom 6 dana nakon Duhova) i ujedno pridonesu pomoć za održavanje i popravak te crkve na ruke upravitelja crkvene imovine.

Međutim, ti će oprosti vrijediti samo za idućih 10 godina, tj. do 1430. Papa dodaje da je povlastica nevažeća ako je u ranije vrijeme izdana slična povlastica i ako ona još vrijedi za razdoblje za koje je izdano Martinovo pismo iz 1420. Svakako, ta bi klauzula mogla imati i samo formalno značenje. Možda je doista smisao te klauzule samo u tome da se spriječi postojanje dviju sličnih privilegija, što bi moglo izazvati zabunu. No, ako se prisjetimo da je Nikola IV. bio 1411., dakle jedva devet godina prije izdavanja privilegija iz 1420., u Svetoj zemlji i da su Nikolini izaslanici putovali u prosincu 1411. u Rim, onda se nameće misao da je ipak riječ o nečem drugom, a ne o više-manje »ukrasnoj« klauzuli. O čemu je riječ? U odgovoru na to pitanje treba prije svega upozoriti na to da su prihodi Trsata bili zajedno s polovinom prihoda otoka Krka i s приходima gradova Bakra i Bribira još od početka 15. stoljeća založeni Fridriku Celjskom, suprugu Elizabete, sestrične Nikole IV., i to do isplate miraza od 32.000 dukata.⁸⁴ Ali treba naglasiti da je riječ o zalaganju prihoda iz odnosa feudalnoga gospodara prema stanovništvu, a ne i eventualno ostalih prihoda, npr. od prošteništa. Smatramo kako je očito da su Nikolini poslanici putovali u prosincu 1411. u Rim sa zadatkom da ishode povlasticu za hodočasnike crkvi sv. Marije na Trsat i da su u tome uspjeli. Nikola IV. time je stekao pravo upravljanja приходima na osnovi hodočašća. Prihodi crkve sv. Marije trebali su služiti za njezino održavanje i popravke, ali je nedvojbeno da je za Nikolu IV. hodočašćenje na Trsat bilo, uz malo umješnosti, izvor dodatnih prihoda. Fridrikovi povjerenici koji su ubirali feudalne prihode iz polovice otoka Krka te iz gradova Trsat, Bakar i Bribir, sigurno su mu dojavili da se na Trsatu pojavio novi zanimljiv izvor prihoda pa je između Nikole IV. i Fridrika došlo do nesuglasica kome ti prihodi pripadaju. Spor je trebalo riješiti u Rimu, jer se radilo o приходima vezanim uz pobožna hodočašća, a ne iz feudalnih odnosa. Očito je da je Fridrik u Rimu uspio jer je papa Martin najprije 19. srpnja 1420. odobrio Fridrikovu odluku da upraviteljem crkve sv. Marije u ime Fridrika postavi Blaža, naslovnog biskupa i generalnog vikara krbavskog biskupa Ivana, i ujedno naredio njegovo uvođenje u službu, a onda, četiri dana kasnije, 24. srpnja 1420., odobrio crkvi sv. Marije već spomenutu povlasticu. Tek 1424., nakon što je supruga Fridrika Celjskog, Elizabeta, sestrična Nikole IV. umrla, uspio je Nikola IV. preoteti Fridriku sva prava koja je uživao na osnovi braka s Elizabetom, a time i staviti trsatsko svetište pod svoju kontrolu.⁸⁵

⁸⁴ V. KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 210.

⁸⁵ *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (Corpus diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – dalje: CD), ur. T. SMIČIKLAS, Zagreb, XV., 340, br. 248.

U svakom slučaju o prošteništu na Trsatu nema u 14. i ranijim stoljećima nikakvih vijesti. A to je i razumljivo. Trsat je do Nikole IV. bio malo pogranično mjestance, koje nije ni najmanje privlačilo i moglo privlačiti pozornost Krčkih knezova. Oni su za svoje trajnije prebivalište izabrali razna tada mnogo uglednija mjesta i tamo izdavali svoje listine, ženili se i imali svoje grobnice. Pritom su najvažnija njihova prebivališta bila u Modrušu i Brinju u unutrašnjosti, a na obali Novi i Senj. Tako je knez Ivan najčešće boravio u Senju i Brinju pa kada je umro 29. studenoga 1393., pokopan je u Senju, gdje je i inače bilo pokopano više njegovih predaka.

Koliko je npr. Modruš bio važniji od Trsata vidi se i po tome što je papa Grgur XI. već 19. siječnja 1378. odobrio franjevcima da smiju primiti zgrade itd. za samostan što ga je utemeljio Krčki knez Stjepan I. *in opido Madropsa Corbaviensis diocesis*. Na Trsatu je tek 1453. Martin, sin Nikole IV. Frankapana, dobio od pape Nikole V. suglasnost za osnivanje samostana⁸⁶ pa je u njemu kao prvi Frankapan 22. ožujka 1474. pokopan Bartol X., sinovac kneza Martina,⁸⁷ a onda 4. listopada 1479. i sam knez Martin.⁸⁸ I inače je Modruš bio omiljeno prebivalište Krčkih knezova. Tako je 1343. u Modrušu (*in foro Modrus*) boravio knez Dujam III., sin kneza Fridrika, o čemu postoje vijesti iz 13. ožujka⁸⁹ i 4. srpnja⁹⁰ te godine, dok je njegov brat Bartol VIII. u to vrijeme stolovao u Brinju,⁹¹ gdje je zajamčen i 1359.⁹² Vrela govore o boravku Dujma III. u Modrušu također i 1347.⁹³ U Modrušu nalazimo 1362.⁹⁴ i 1381.⁹⁵ kneza Stjepana, dok je njegov brat Ivan V. (otac Nikole IV.) boravio u Brinju sve do Stjepanove smrti 1390.,⁹⁶ kada Ivan V. seli u Modruš i uz ostale aktivnosti osniva samostan sv. Nikole na Gvozdu.⁹⁷

Dakako da su Krčki knezovi, nakon što su uspjeli zavladati Senjom, rado boravili u njemu i već oko 1297. sagradili samostan i crkvu sv. Petra,⁹⁸ gdje će naći svoje posljednje počivalište mnogi članovi te obitelji i gdje su i inače rado boravili. Tamo već 1315. knezovi Dujam i Fridrik bogato darivaju jedan samostan na Krku.⁹⁹ Tamo ćemo 1351. naći kneza Bartola VIII.,¹⁰⁰ 1365. tamo se dijele Stjepan i Ivan¹⁰¹ a 1393. umire Stjepan.¹⁰²

⁸⁶ GLAVINIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 42), 15–17.

⁸⁷ V. KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 265.

⁸⁸ V. KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 272; usp. GLAVINIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 42), 20.

⁸⁹ Š. LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke republike* (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium), Zagreb, knjiga V., 1875., 74.

⁹⁰ CD XI., 69, br. 54.

⁹¹ V. KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 146.

⁹² CD XII., 550, br. 416.

⁹³ CD XI., 414, br. 313 s pogrešnim registom.

⁹⁴ V. KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 166.

⁹⁵ ŠURMIN, *nav. dj.*, (bilj. 78), 93, br. 28.

⁹⁶ V. KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 75), 182.

⁹⁷ *Na i. mj.*

⁹⁸ *Nav. dj.*, 116.

⁹⁹ CD VIII., 381, br. 312.

¹⁰⁰ V. KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 155.

¹⁰¹ CD XIII, 435, br. 316 od 18. travnja 1365.

¹⁰² V. KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 188.

Suvišno je isticati da su Krčki knezovi rado boravili i na Krku.¹⁰³

O njihovu boravku na Trsatu kroz čitavo to vrijeme nema nijedne vijesti. Možda su u povodu posjeta Rijeci 1365. posjetili Trsat,¹⁰⁴ ali o tome vrela šute.

Nije beznačajna ni okolnost da o trsatskom svetištu kao meti pobožnih hodočašća postoje vijesti tek iz 1430. Te je godine udovica Jurja Tesarovića svojom oporukom od 7. kolovoza namijenila razne zapise, i to »zdrava duhom i tijelom«, a kao razlog sastavljanja oporuke navela: *intendens ire ad visitandum ecclesiam gloriose Dei genetricis in Terra Fluminis causa devotionis et in suorum remissione peccaminum*¹⁰⁵ (namjeru da posjeti crkvu slavne Bogorodice u Rijeci zbog pobožnosti i otpuštanja svojih grijeha). Nedvojbeno je s imenom *Terra Fluminis* ona mislila upravo na grad Rijeku, ali je također, mislimo, vjerojatnije da je riječ o trsatskom svetištu zbog njegove blizine Rijeci i sićušnosti mjesta Trsat, tako da za malo udaljenije osobe, koje su bile informirane o postojanju trsatskog svetišta, nije nimalo iznenađujuće da spominju ugledni grad Rijeku, kao što je to, uostalom, vidljivo iz najranijih vijesti o dolasku Svete kuće iz Nazareta na Trsat; znamo da Ricci spominje *oppidum Flumen*, a Teramano *castrum Flumen*.

S tim u vezi važni su podaci o hodočašćima iz dalmatinskih gradova do početka 15. stoljeća. Prema podacima Z. Ladića u pismu upućenom nam 24. siječnja 2002.,¹⁰⁶ iz Zadra su u to doba, prema podacima oporuka, krenuli u hodočašće mnogobrojni vjernici, najčešće u Rim, Jeruzalem i Sv. Jakov de Compostela, a ima podataka i o hodočašćima u Asiz, Sv. Katarini na Sinaju, Sv. Nikoli u Bariju, Sv. Mihovilu *de monte Gargano* i Sv. Antonu u Vienni. U Trogiru su zabilježena dva hodočašća (Rim i Asiz), u Dubrovniku su hodočašća bila osobito učestala 1348. i 1350. (najčešće u Rim, Asiz, Bari itd.), a za Kotor se spominju samo dva hodočašća. Ali – ni u jednom jedinom slučaju za razdoblje prije 1400. Ladić nije naišao na hodočašće u Rijeku. Promotrimo li sve te podatke kao cjelinu, čini nam se da i oni govore u prilog tvrdnji da prije početka 15. stoljeća na Trsatu nije postojalo svetište u čast Bogorodice.

VI. Razlozi nastanka pisane tradicije o prijenosu Svete kuće

Početke pisanih vijesti o čudesnom prijenosu Svete kuće u Loreto ne bi trebalo tražiti tek nakon gradnje crkve sv. Marije u Loretu za rekanatskog biskupa Nicole dall'Astea, tj. nakon 1469., kao što tvrdi još 1997. Barnay.¹⁰⁷ Svakako je nedvojbeno da svi sačuvani dokumenti o čudesnom prijenosu potječu iz doba žive djelatnosti toga biskupa. O njegovoj brizi za svetište poznati su podaci već iz 1450., a upravo je on Teramanu povjerio 5. listopada 1489.¹⁰⁸ sastavljanje popisa dragocjenosti svetišta. Teramano je uostalom bio upra-

¹⁰³ Npr. 16. listopada 1343. u Krku [KLAJIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 100–102].

¹⁰⁴ CD XIII., 428, br. 311.

¹⁰⁵ Državni arhiv u Zadru, notarska knjiga *Jacobus quidam Ostoje* (sv. IV., br. 21).

¹⁰⁶ Koristimo i ovu prigodu da toplo zahvalimo kolegi Ladiću na nesebičnoj, podrobnoj i važnoj obavijesti.

¹⁰⁷ S. BARNAY, Lorette, u: *Dictionnaire encyclopédique du Moyen âge*, T. II., Cambridge-Pariz-Rim, 1997., 910: *L'établissement de la légende suivit de peu la construction de l'église de Lorette érigée en 1469 par l'évêque de Recanati, Nicola delle Aste.*

¹⁰⁸ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 258.

vitelj loretske riznice,¹⁰⁹ koji je napisao oko 1472. već više puta spomenuto izvješće o čudesnom prijenosu Svete kuće. Očito je da se biskup Nicola dall'Aste odmah nakon svog ustoličenja pripremao na gradnju nove veličanstvene crkve na mjestu Svete kuće. Još 1458. *Marino di Nicola* bogato je obdario crkvu sv. Marije u Loretu, slijedi ga 1459. Grgur Marijin iz Zagreba i *Giacomo di Francesco*, a i sam biskup daruje jedan vlastiti veliki posjed. Od 1466. u mnogobrojnim se zapisima posebno naglašava da je njihova svrha izgradnja nove crkve.¹¹⁰

Upravo u to vrijeme pojavljuju se prve vijesti o čudesnom prijenosu Svete kuće: Rozarij sv. Katarine prije 1463. i Ricci 1468., odmah nakon izgradnje crkve, Teramano vjerojatno 1472. Teramano nakon što je on od 1454. bio *gubernator*, upravitelj, imovine loretske crkve sv. Marije.¹¹¹

O *terminus post quem* pisane tradicije o čudesnom prijenosu Svete kuće u Loreto u novije vrijeme dao je svoje mišljenje i Sgarbi, koji je 1994. prvi objavio Rozarij sv. Katarine. On tvrdi da je sv. Katarina pisala stihove Rozarija, koji se odnose na čudesni prijenos najkasnije 25. ožujka 1440.¹¹² Naime, sv. Katarina piše da joj je upravo toga dana Bog objavio svoju muku i tjelesnu smrt, a taj dan pada u vrijeme života sv. Katarine (1413.–1463.) jedino u 1440. Prema tome, zaključuje Sgarbi (a prihvaća Santarelli) sve što je u pjesmi napisano prije toga – uključujući i čudesni prijenos Svete kuće – moralo je biti napisano prije tog datuma. Sgarbijev zaključak ne čini se uvjerljiv. Ne vidi se pravi razlog zašto sv. Katarina ne bi u bilo koje vrijeme prije svoje smrti, dakako nakon 1440., pisala svoju pjesmu. Dakle, jedino što se na temelju teksta Rozarija može zaključiti jest da je prikaz prijenosa Svete kuće pisan *između 1440. i 1463.*

Međutim, postoji još jedan zanimljiv podatak o crkvi sv. Marije u Loretu, koji može biti od velike koristi za još nešto podrobnije datiranje. Naime, kapetan Roberto Sanseverino napisao je izvješće o svom putu u Svetu zemlju, učinjenom 1458.¹¹³ U tom izvješću on prije svega naglašava usku vezu kapele sv. Marije u crkvi sv. Dominika u Cremoni s crkvom sv. Marije u Loretu. On priča kako je prije polaska na put slušao 3. ožujka misu u spomenutoj kapeli u Cremoni, »koja je učinjena po uzoru na kapelu sv. Marije u Loretu«. On je posjetio 27. rujna Nazaret i tom prigodom nijednom riječju ne spominje crkvu sv. Marije u Loretu s Nazaretom. Upravo je nezamislivo da bi Sanseverino propustio spomenuti tradiciju o čudesnom prijenosu Svete kuće u situaciji u kojoj se povezivanje Nazareta i Loreta nameće samo od sebe. Ali to nije sve. Na povratku je Sanseverino doživio brodolom pred Anconom pa nakon toga odmah posjećuje 27. prosinca crkvu sv. Marije u Loretu i zahvaljuje Djevici da ga je spasila od smrti – ali ni ovom prilikom ne spominje nijednom riječju čudesni prijenos Svete kuće. Da je u to vrijeme postojala tradicija o tome čudesnom događaju, Sanseverino bi je sigurno spomenuo. Kako bi mogao ne spomenuti ve-

¹⁰⁹ Usp. npr. SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 343 (isprave iz 1459. i 1466. god.).

¹¹⁰ GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 42–43.

¹¹¹ SANTARELLI, 1996. (bilj. 1), 343, 375.

¹¹² G. SGARBI, »La più antica notizia sulla traslazione della S. Casa«, u: *Messaggio della S. Casa*, 1994., 301–303, cit. prema SANTARELLI, 1996., (bilj. 1), 349.

¹¹³ GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 23), 106–107.

zu Nazareta s crkvom sv. Marije u Loretu, kad se upravo vratio iz Palestine? To je osobito upadljivo ako se prisjetimo da je Sanseverino odmah na početku svog izvješća spomenuo usku vezu kapele sv. Marije u Cremoni i u Loretu. Očito je da se 1458. još nije bila pojavila pisana tradicija o čudesnom prijenosu Svete kuće.

Dakle, treba strogo lučiti dvije odvojene pojave: s jedne strane prošteništa i svetište sv. Marije u Loretu, koje je sigurno postojalo već početkom 14. stoljeća i u kojem se častilo najprije sliku, a kasnije kip Bogorodice, i s druge strane legendu o čudesnom prijenosu Svete kuće, koja se očito počela razvijati tek poslije 1458., a čiji prvi trag nalazimo u Rozariju sv. Katarine, pisanom prije 1463.

Sve je to 1981. navelo Avaruccija¹¹⁴ na tvrdnju kako je upravo Teramano izmislio legendu o čudesnom prijenosu kuće da bi i time pokušao pomoći grandioznom pothvatu rekanatskog biskupa. Ali, ne čini se nimalo vjerojatnim da bi sv. Katarina iz Bologne, koja je sastavila svoj Rozarij prije 1463., bila pod utjecajem Teramana. Najvjerojatnijim se čini da je tradicija o čudesnom prijenosu Svete kuće u Loreto rasla i dobila svoje definitivne konture u doba i u krugu rekanatskog biskupa Nicole i neposredno nakon njegove smrti.

Pritom iznenađuje da već u tim prvim pisanim vijestima loretska pisana vrela čvrsto povezuju prienos Svete kuće s povremenim boravkom u »Dalmaciji« odnosno »blizu kaštele Rijeka«. Već samim time otpada Santarellijeva »racionalna« epijska teza.

Mislimo da u traženju racionalnog objašnjenja treba uzeti u obzir osnovni problem: zašto je Sveta kuća našla svoje privremeno boravište najprije upravo na Trsatu, a onda upravo u Loretu, a onda i dodatno pitanje: zašto su Trsat¹¹⁵ i Loreto već u *najstarijim* vijestima neraskidivo povezani?

U objašnjenju pojave upravo *Loreta* treba uzeti u obzir da rekanatsko područje leži u sjevernom dijelu Crkvene Države. Još početkom 15. stoljeća Crkvena Država postoji više u teoriji – priznavanjem načelnog suvereniteta Svete Stolice – nego u stvarnosti. Stvarnu vlast u pojedinim gradovima držali su osobito članovi obitelji Malatesta u Riminiju, Montefaltru u Urbinu, Bentivoglia u Bologni, Manfredi u Faenzi, Ordellaffi u Forli, da navedemo samo neke. U najvećem je interesu Crkve bilo da se i religioznim elementom učvrsti veza sjevernog dijela Crkvene Države s područjem oko Rima. Slično su i posjeti Loretu pape Nikole V. 1449. i Pija II. 1464. uopće prvi posjeti jednog pape Loretu. I oni imaju svoje velike značenje za koheziju Crkvene Države, koje je i te kako bila nužna zbog izvanredno turbulentnih lokalnih moćnika, koji su Svetoj Stolici stalno pričinjali beskrajne glavobolje, ali i zbog vrlo opasnog i neugodnog sjevernog moćnog susjeda, Mletaka, koji su svoje pretenzije na punu vlast nad objema obalama Jadranskog mora posve jasno – i uspješno – pokazali i dokazali svojim naglim osvajanjem Dalmacije, osobito 1409. i 1420. i stalnim uspješnim pritiskom nad Ravenom pa čak i Anconom. Toliko o Loretu.

Što se pak tiče *Trsata*, valja upozoriti na kontinuirane vrlo prijateljske odnose Crkve prema Krčkim knezovima. Iza tih prijateljskih odnosa stajali su uvijek i elementi politike

¹¹⁴ G. AVARUCCI, »Problemi e ipotesi sull'origini del culto mariano a Loreto«, u: *Rivista della Storia della Chiesa in Italia*, 35, 1981., 10.

¹¹⁵ U prvim vijestima neizravno preko termina Dalmacija i Rijeka.

prema opasnim Mlecima. Tako je već Inocent IV. pomogao Krčkim knezovima odobrenjem glagoljice na području senjske biskupije 1248., tj. u vrijeme kada su Krčki knezovi zbog privremenoga mletačkog otimanja Krka biti izrazito protumletački nastrojeni. Tek kad su 1252. Krčki knezovi ponovno osvojili Krk, isti je papa odobrio glagoljanje za redovnike u Omišlju, što je očiti znak podrške Krčkim knezovima i njihovoj ponovno steče-
noj vlasti nad Krkom. Nakon dugogodišnjeg natezanja s Krčkim knezovima, Mleci su im morali priznati 1261. nasljedivost krčkog kneštva, tj. neku vrstu feudalnog vlasništva nad krčkim područjem, za razliku od prethodnog razdoblja, kada su Mleci, približno od 1118. dalje, dopuštali upravljanje Krkom samo postojećoj generaciji Krčkih knezova, tj. knezu Dujmu 1118. (ali ne i njegovim sinovima), Bartolu I. i Vidu I. 1663. (i opet samo njima osobno) te Vidovu sinu Ivanu I. i Bartolovim sinovima Vidu II. i Henriku (ali ne i potomstvu). Od 1261., dakle, bitno se na bolje mijenja položaj Krčkih knezova na Krku, i to za punih 220 godina.¹¹⁶

Crkva je davala izravnu i neizravnu podršku Krčkim knezovima u raznim prigodama tijekom 14. stoljeća – uvijek radi njihova što samostalnijeg položaja prema Mlecima – a od početka 15. stoljeća ta je podrška postala još mnogo otvorenija. U okvir te otvorene podrške ulazi i papino priznanje Nikoli IV. imena Frankapan, tj. navodne rodbinske povezanosti Krčkih knezova s uglednom rimskom obitelji, a također i odobrenje podjele obilnih oprosta hodočasnicima na Trsat, čime je Trsat najednom postao ugledno i važno mjesto na području vlasti Nikole IV. i njegovih nasljednika.¹¹⁷ Oni moderni loretski historiografi koji smatraju da je riječ o legendi i da Sveta kuća nije uopće prebačena iz Palestine, ne moraju oko Trsata razbijati glavu, jer ako Sveta kuća nije došla u Loreto, onda pogotovu ne dolazi u obzir ni njezin privremeni smještaj na Trsatu. Ni za racionalno Santarellijevo objašnjenje prijevoza Svete kuće morskim putem do Epira po onda u Loreto nema s Trsatom nikakvih problema: Sveta kuća po tom tumačenju nije bila nikad na Trsatu, a priču o Trsatu izmislio je tek Angelita 1530. Ali i u okviru te Santarellijeve interpretacije ipak se pojavljuje pitanje: Što je potaknulo Angelitu da u legendu o prijenosu Svete kuće ubaci i Trsat? I po Santarelliju je neki razlog za to morao postojati.

Do »upada« Trsata u loretsku predaju došlo bi po Santarelliju zato što su »u stoljećima 14.–16.« mnogi Slaveni (»*schiaconi*« pod navodnim znakovima kod Santarellija) živjeli u rekanatsko-loretskoj zoni. Kasnije bi tradicija, tek od Angelite dalje, uzela u obzir postojanje trsatskog kaštela, »gdje bi u 1367. bila smještena slika Madone, koju je darovao Urban V.«. Tamo je »prema lokalnim povjesničarima od 1454. postojala Marijina crkva po želji kneza Martina, potomka Nikole Frangepana, gospodara Trsata u doba prijenosa (1291.), i povjerena Malim fratrima na čuvanje«. »Taj kaštel i Marijina crkva mogli su sugerirati u 16. stoljeću identifikaciju mjesta boravka Svete kuće u Iliriji s Trsatom.«¹¹⁸

Santarellijevo objašnjenje pretpostavlja prijevoz Svete kuće iz Nazareta preko Epira, ali ta je pretpostavka neprihvatljiva, kao što smo već pokušali dokazati. Prije 1463. sv. Kata-

¹¹⁶ Dakako da odobrenje glagoljice na frankapanskim posjedima nije bilo motivirano isključivo antagonizmom prema Mlecima. O tome detaljnije L. MARGETIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 77), 1980., 50–51.

¹¹⁷ Ovdje ostavljamo po strani problem ovlaštenja koja je Fridrik Celjski imao zbog prava na ubiranje prihoda Trsata.

¹¹⁸ SANTARELLI 1996. (bilj. 1), 279–280.

rina u svom Rozariju spominje Dalmaciju, dakle izričito isključuje Epir, a Riccijeva i Teramanova vijest o kaštelu Flumen-Rijeka ne može se uvjerljivo identificirati s bilo kojim kaštelom u Epiru, već isključivo s gradom Rijekom, pa položaj Svete kuće »blizu Rijeke« ipak nedvojbeno upućuje na Trsat.

Grimaldi je mnogo oprezniji.¹¹⁹ On ističe kako se ne može utvrditi da bi Slaveni utjecali na povezivanje Loreta s Trsatom. Njegov je »dojam« (*l'impressione*) da su i građani Recanatija i Slaveni (*schiaivoni*) pridonijeli konačnoj formulaciji loretske priče (*racconto*). Ali Grimaldi ujedno potanko opisuje¹²⁰ kako je do jačega slavenskog vala naseljavanjem Slavena na području Recanatija došlo tek u drugoj polovini 15. stoljeća i da je 1456. donesena odluka rekanatskih vlasti da se svi Albanci i *Sclavi* protjeraju iz područja Recanatija, da su 1460. donesene daljnje mjere protiv naseljavanja i da je čak bila dopuštena tortura emigranata kako bi ih se potaknulo da se sami vraćaju. »Slaveni, istjerani iz grada, našli su sklonište duž obale i u samom mjestu *Santa Maria di Loreto* pa su tamo već 1469. osnovali bratovštinu.«

Posve je nevjerojatno da bi ti Slaveni, jedva tolerirani na širem rekanatskom području, mogli uopće sudjelovati u stvaranju tradicije kod domaćeg stanovništva o privremenom boravku Svete kuće na istočnoj obali Jadrana. Stvar postaje apsurdnom ako se tome doda da je od 1434. do 1484. zabilježen određen broj Slavena s naznakom grada iz kojeg su došli, i to: iz Zadra 4, iz Zagreba i Senja po 3, iz Rijeke 2, a iz Cresa, Labina, Modruša (*Nadrusia*), Dubrovnika, Raba i Kopra po 1.¹²¹ Ali koliko god ti podaci bili fragmentarni, iz njih se ni uz najbolju volju ne može shvatiti kako su se oni složili i onda utjecali na loretsku tradiciju da kao mjesto odakle je došla Sveta kuća označe upravo Trsat. Ukratko, nikakvo »sudjelovanje« Slavena u stvaranju legende o privremenom boravku Svete kuće na Trsatu nije vjerojatno.

Mislimo da temelj za jedino prihvatljivo racionalno objašnjenje leži u već spomenutim odnosima Crkve prema Mlecima i Krčkim knezovima. Mleci su od 1409. do 1420. zvali Dalmacijom i jedini koji su to izbjegli bili su Frankapani. Oni su čvrsto držali Krk, unatoč tome što je nakon 1409., tj. nakon kupnje prava na Dalmaciju, bilo posve jasno da će Mlečani prije ili kasnije nastojati proširiti svoju vlast i na Krk, posjede na kopnu, gdje je stalno pravo Frankapana na vršenje upravne i sudske vlasti bilo posve neovisno o Mlecima. To je još jasnije postalo 1451., kada se knez Ivan VII., najmlađi sin Nikole IV., odvojio od svoje braće i posve priklonio Mlecima, tako da je čak 2. ožujka 1453. svojom oporukom odredio Mletke za svoga nasljednika i izričito isključio svako pravo ostale braće.¹²² Situacija donekle podsjeća na onu iz 1270., kada su Škinelićima ostala prava samo na Krk i kada su oni izgubili pravo na kontinentalne posjede.¹²³

Nakon 1463., tj. nakon pada Bosne, došlo je do novih okolnosti, o kojima su svi u ovome dijelu Europe morali najozbiljnije povesti računa. Te je godine Bosna pala u turske ruke,

¹¹⁹ GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 23), 96.

¹²⁰ GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 22.

¹²¹ Podaci uzeti iz GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 23), 92–96 i GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 26 i d.

¹²² KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 237.

¹²³ MARGETIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 116), 24.

što je uzбудilo i zaprepastilo Crkvu, Mletke, Njemačko Carstvo, osobito habsburšku Austriju i Ugarsku. Svima je bilo jasno da treba ujediniti snage pred golemom opasnošću koja se nadvila na ovaj dio Europe. Pa ipak, međusobni odnosi europskih sila na ovom području bili su idilični mnogo manje nego što bi se to moglo očekivati. Svatko je nastalu opasnu situaciju nastojao iskoristiti pod krinkom borbe protiv Turaka. Već 1469. šalju Mleci 100 vojnika u obranu Modruša a zaposjedaju čak i Senj. Najmoćniji od sinova Nikole IV., Stjepan II., traži zaštitu od njemačkog cara Fridrika III. Habsburga, a hrvatsko-ugarski kralj Matija iste godine odlučuje energično intervenirati protiv Mletaka na frankapanskim posjedima pa se Mleci povlače iz Senja, koji osvajaju kraljeve čete. Karakteristično je da tom prigodom Mlečani uvjeravaju kralja kako nemaju namjeru osvojiti Trsat (!) i da će poštovati kraljevu vlast nad kopnenim frankapanskim posjedima.¹²⁴

U to vrijeme Crkva pokazuje izrazitu sklonost prema frankapanskim knezovima. Papa Pio II. daje 1459. crkvi sv. Marije u Modrušu znatne povlastice i već iduće godine odobrava prebacivanje sjedišta krbavske biskupije u Modruš. Crkva je ipak Frankapanima dala samo onoliku podršku kolika je bila moguća. Da je pisana loretska predaja označila otok Krk kao privremeno sjedište Svete kuće, onda se to uopće ne bi moglo shvatiti kao podrška upravo Krčkim knezovima, jer su od 1409. Mleci imali razmjerno dobar pravni argument u prilog svojim pretenzijama prema Krku: oni su kupnjom prava nad Dalmacijom stekli naslov (*titulus*) i na Krk pa bi se privremeni boravak Svete kuće mogao tumačiti *in ultima linea* više kao podrška legitimitetu mletačke vlasti na Krku nego podrška Frankapanima. Zbog toga, ako je Crkva htjela iskazati podršku Frankapanima, najprije Nikoli IV., a onda njegovu sinu Martinu, tu je podršku trebalo dati preko nekog nedvojbeno frankapanskog posjeda. Kako je trsatska crkva sv. Marije još od doba Nikole IV. postala prošteništem i kako je od 1453. sklonošću kneza Martina franjevački samostan na Trsatu još više podignuo značenje Trsata, postaje razumljivim zašto se u legendi o prijenosu Svete kuće u Loreto, čija se pisana tradicija, kao što je već spomenuto, pojavljuje poslije 1458., nalaze i vijesti koje upućuju izravno ili neizravno na Trsat. Istina je da je put Svete kuće uz anđeosku pomoć iz Nazareta u Loreto preko Trsata pomalo neobičan, ali, unutar tradicije o *čudesnom* prijenosu Svete kuće anđeoskom pomoću, posve prihvatljiv. Dakako, to je samo opći okvir racionalnog objašnjenja za pojavu Trsata u loretskoj pisanoj tradiciji.

Ekskurs

Glavinićeva koncepcija nastanka prošteništa

Za nas je osobito zanimljivo proučiti Glavinićev opis nastanka trsatskog svetišta. Da ponovimo ukratko ono što je već ranije u ovome radu spomenuto.¹²⁵

Sveta kuća napustila je svoje privremeno boravište na Trsatu u subotu, 10. prosinca 1294. (10). Knez Nikola Frangipan, da bi utješio narod, sagradio je kapelu, ali približno upola manju od Svete kuće. Namjeravao je okružiti je većim hramom, ali je prije toga umro, za-

¹²⁴ KLAJIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 258–263.

¹²⁵ U zagradama se daje stranica Glavinićeva teksta.

duživši ujedno potomstvo da to učini. Zato je i papa Nikola V., dodijelivši knezu Nikoli (!) Frangipanu povlasticu da sagradi crkvu, spomenuo taj zavjet koji je učinio Nikola, njegov pokojni otac. Kapela je 1614. povećana na veličinu loretske kapele u vrijeme gvardijana Franje Glavinića (11). U staroj kapeli služili su misu trsatski župnik i susjedni svećenici, a posjećivali su je tamošnji stanovnici. To je trajalo 130 godina, dok nije knez Martin Frangipan pridodao crkvu sa samostanom (12).

Knez Martin Frangipan zamolio je neko vrijeme nakon 1443. papu Nikolu V. za odobrenje da franjevci na Trsatu sagrade crkvu i samostan, točno na mjestu nad kojim je nekoć boravila Sveta kuća, *blizu kapele* koju je sagradio knez Nikola Frangipan u povodu odlaska Svete kuće. To mu je papa odobrio bulom od 1453. (14–17).

Knez Nikola Frangipan je odmah nakon odlaska Svete kuće, sagrađivši na istome mjestu kapelicu, upola manju od Svete kuće, preostali dio zemljišta ogradio zidom, jer je namjeravao okružiti je hramom, ali je prije toga umro. Na tom zemljištu raslo je neuredno raslinje i čak jedan jasen, koji je u to vrijeme prema pričanju mogao imati 33 godine. Željelo se taj prostor povezati sa starom kapelom, da bi se dobila veličina Svete kuće loretske, a u sredini oltar. Ono što se nije moglo učiniti 1614. zbog nedostatka obrtnika, nužne vrste kamenja i drugog, učinjeno je 1641. (25–26). Tako Glavinić.

M. Mirković misli da Glavinićevi podaci »ostaju i danas osnovicom za daljnja proučavanja povijesti prošteništa«.¹²⁶

Pa ipak, Glavinićev se opis događaja oko privremenog boravka Svete kuće na Trsatu i nabavke trsatske Bogorodice ne bi nikako smio interpretirati *bez uzimanja u obzir razvoja tradicije* o čudesnom prijenosu Svete kuće iz Nazareta *via* Trsat u Loreto počevši od Rozarija sv. Katarine (sredina 15. stoljeća) do Torsellinija (konac 16. stoljeća). O problematici (nepouzdanosti) tih ranijih vijesti već je bilo govora u ovom radu.

Ali ni vlastiti Glavinićevi dodaci toj tradiciji nisu nimalo uvjerljivi. Vijest o navodnoj glagoljskoj ispravi koju bi Glavinić našao u zapečaćenoj kutijici o Stipanu, modruškom biskupu, sigurno nije vjerodostojna. Nije nimalo uvjerljiva ni njegova tvrdnja da je na Trsatu još u njegovo doba bio sačuvan zapisnik župnika Aleksandra iz 1291., koji bi navodno izgorio u požaru 1629. Papa Urban V., kao što je poznato, nije nikada posjetio Loreto, pa ga taj nepostojeći posjet nije mogao inspirirati da čudotvornu sliku Bogorodice pošalje na Trsat, a posve je nepouzdan i navodni podatak o ocu Bonifaciju iz Napulja, kojeg bi Urban V. uputio na Trsat. Nisu vjerojatne ni Glavinićeve tvrdnje da bi Nikola Frankapan još u 13. stoljeću dao isklesati dvije mramorne ploče i da bi jedna ostala sve do Glavinićevih dana. Glavinićeve *Memorie medvidiane* naziva Santarelli »*fantastiche*«,¹²⁷ a treba priznati da nije jasno koje bi podatke Glavinić iz njih preuzeo, ako se uzme u obzir da su one prema Glaviniću pisane navodno do 1509., a onda prebačene privremeno iz Trsata u Medvedgrad, da bi nakon tri godine bile vraćene. Ti zapisi (*Memorie*) nisu mogli sadržavati one dopune loretskoj legendi koje je unio Angelita tek oko 1530., a ni one vijesti koje je Glavinić dodao o modruškom biskupu Stipanu, papi Urbanu V. i o događajima 1273. itd. Pogo-

¹²⁶ MIRKOVIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 4), 196.

¹²⁷ SANTARELLI 1996 (bilj. 1), 278.

tovo je nevjerojatno da bi ti zapisi sadržavali već spomenuti navodni zapisnik župnika Aleksandra. Ukratko, ne vidi se što bi Glavinić preuzeo iz tih Medvedgradskih zapisa.

Prema Glavinićevu prikazu knez Nikola Frangipan gradi odmah nakon odlaska Svete kuće iz Trsata, tj. odmah nakon 10. prosinca 1294. (10) kapelicu, upola manju od Svete kuće (11, 25). Preostali prostor, na kojem je ranije stajala Sveta kuća, ogradio je zidom (25). Taj neizgrađeni prostor ostao je toliko neuredan, da je na njemu niknuo 33-godišnji jasen (25). Tek 1614. povećava Glavinić kapelicu Nikole Frangipana na veličinu Svete kuće, i to na preostalom, dotad neizgrađenom, ali zidom okruženom prostoru (11, 25), s time da je rad na toj povećanoj kapeli dovršen tek 1641. (26). Ovome Glavinić dodaje na drugome mjestu da je Martin Frangipan po odobrenju pape Nikole V. iz 1453., sagradio crkvu i samostan »točno« na mjestu na kojem je stajala Sveta kuća (*a punto in quel luogo ove stette la Santa Casa*), u blizini kapele kneza Nikole Frangipana (14–17). – Očit je međusobni nesklad ovih Glavinićevih tvrdnji: ako je Martin Frangipan sredinom 15. stoljeća sagradio crkvu i samostan točno na mjestu gdje je nekoć bila Sveta kuća, i to na još neizgrađenoj polovici (na drugoj polovici već bi bila sagrađena 1294. kapelica kneza Nikole Frangipana) – kako je moguće da je još 1614. na toj polovici postojalo raslinje i 33-godišnji jasen i da je tek 1614. i 1641. na njoj Glavinić sagradio veću kapelu? Ali to je marginalni problem, koji se lako rješava dobronamjernom interpretacijom. Osnovni je problem Glavinićeva kronologija

Očito je da Glavinićev Nikola Frangepan, ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, ne može biti nitko drugi nego Nikola IV. Frankapan (1393.–1432.), koji je vladao Trsatom od 1402. do smrti. O tome je već bilo riječi u ovome radu prigodom kritike loretske tradicije. Ali Glavinić je bio vezan loretskom historiografijom, u kojoj je veliku ulogu odigrao Angelita. On je prvi uveo u tradiciju godine 1291., 1294. i Nikolu Frangipana, koji bi u to doba vladao Trsatom i poslao trsatskog župnika Aleksandra u Nazaret radi provjere istinitosti čudesnog prijenosa Svete kuće iz Nazareta na Trsat. Svi su ti podaci bili od loretske tradicije nakon Angelite tako reći »zadani« Glaviniću. Jedino što se »usudio« promijeniti jest Angelitin podatak da je već Nikola Frangipan sagradio crkvu kojom upravljaju franjevci. I zato je Glavinić na toj pojedinosti popravio Angelitu (i njegova nastavljača Torsellinija) utoliko što bi, prema Glaviniću, ban Nikola Frangipan odmah poslije 1294. doista podignuo kapelicu – ali upola manju od Svete kuće, a dakako i neusporedivo manju od one koju bi po Angeliti i Torselliniju sagradio Nikola. Naime, Glavinić je znao da je crkvu sagradio Martin Frangipan na temelju odobrenja pape Nikole V. iz 1453., gdje je posebno naglašeno da se time ostvaruje zavjet Martinova oca Nikole. Glavinić je znao da je Martinov otac upravo Nikola, da je samo on nosio naziv Frangipan i samo on bio hrvatski ban. Glavinić je pokušao nemoguće, tj. spojiti tradiciju o 1294. i o tadašnjem banu Nikoli Frangipanu s podacima o banu Nikoli Frankapanu, ocu Martinovu, iz 15. stoljeća. Najjednostavnije bi bilo da je Glavinić napisao kako je riječ o dvojici Nikola iz iste obitelji, jednom iz konca 13. stoljeća i drugom iz 15. stoljeća, ali to bi ga predaleko odvelo od loretske historiografije. Zbog toga je on u tipičnom stilu barokne historiografije zadržao tradiciju i popunio je nekim svojim napomenama o gradnji kapelice, a onda, tek kasnije, crkve. Glavinić, dakako, nije mogao u tom svom nastojanju uspjeti, jer je to bilo nemoguće. On je, doduše, to pokušao i objasnio da se u staroj kapelici obavljalo bogoslužje »kroz

130 godina, tj. do kneza Martina«. Onih 130 godina trebalo bi povezati kneza Nikolu – koji je, navodno, odmah nakon odlaska Svete kuće 1294. dao sagraditi kapelicu i namjeravao sagraditi crkvu, u čemu ga je omela smrt – s knezom Martinom iz 15. stoljeća. Kako Martinovu gradnju crkve i samostana Glavinić postavlja u 1453. (19), tih 130 godina razmaka odnose se na razdoblje od 1323. do 1453., što bi značilo da bi »stari« knez Nikola Frangipan sagradio kapelicu 1323., da bi se u njoj održavale mise i hodočastili vjernici (12). Doduše, moglo bi se pokušati s ovakvom »obranom« Glavinićevih podataka. Kapelica je sagrađena odmah nakon 1294., i to kao obiteljska kapelica, pa bi to trajalo oko 28 godina, tako da bi hodočasnici počeli dolaziti tek 1323. Tako bismo obranili 130 godina o kojima govori Glavinić, ali nam čini se da bi takva interpretacija bila nategnuto sofisticiranje sa željom »spašavanja« Glavinićeve koncepcije.¹²⁸

Zanimljivo je kako se Glavinićeve muke da sve to nekako uskladi mogu zamijetiti u dva *lapsus calami*, koji su mu se tom prigodom dogodili. Pišući o tome kako je smrt pretekla Nikolu Frankapana (*onog iz konca 13. stoljeća*) i kako je on to prepustio svojim nasljednicima, nastavlja da je »zbog toga« papa Nikola V., »u povlastici danoj Nikoli (!) Frangipanu«, odobrio da sagradi crkvu i samostan te odredio »da se ispuni zavjet što ga je za svoga života načinio pokojni Nikola, tvoj otac« (11). Nevoljkost što mora preskočiti od Nikole Frangipana iz konca 13. stoljeća na Nikolu Frangipana iz 15 stoljeća ogleda se u lapsusu po kojem je povlastica dana Nikoli, a ne Martinu. Drugi lapsus dogodio se na mjestu (19) gdje Glavinić piše da je crkvu i samostan sagradio Martin Frangipan 1453. »nakon što je Sveta kuća odande otišla 1402.« (19).

Psihološki se oba lapsusa mogu na zadovoljavajući način objasniti nevoljkošću koju je Glavinić osjećao pišući tekst s kojim intimno nije bio zadovoljan. Ali, s druge strane, na mnogim je mjestima svog djela Glavinić dao dokaze o svojoj iznadprosječnoj sposobnosti sugeriranja čitatelju teza i ideja koje on iz raznih razloga ne navodi *expressis verbis*. Nije nemoguće da je Glavinić svojim, možda i svjesnim, neusklađenostima želio navesti čitatelja da temeljitije razmisli o onome što je napisao.

¹²⁸ Smatramo da MIRKOVIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 4), 197 ne tumači ispravno Glavinićevu kronologiju. Glavinićev navod da je u staroj crkvi obavljano bogoslužje i da su je posjećivali tamošnji stanovnici 130 godina, »sve do Martina Frangipana«, tj. do godine 1453. (GLAVINIĆ, *nav. dj.*, 19) dakle, od 1323. do 1453., Mirković tumači kao da se tih 130 godina odnosi na vrijeme od 1294. do 1424. (?). Glavinić piše da je na neizgrađenom prostoru kojeg je odmah po odlasku Svete kuće knez Nikola okružio zidom upravo on, Glavinić, sagradio oltar i tako veličinu svetišta uvećao na veličinu Svete kuće (jer je Nikolina kapelica bila upola manja). U svezi s tim Glavinićevim povećanjem starog svetišta, spominje se i jasen od 33 godine (GLAVINIĆ, *nav. dj.*, 25). Tih 33 godine tumači Mirković kao da je riječ o vremenu između 1424. do 1458., tj. prebacuje ih u razdoblje oko 150 godina ranije od onoga o kojem Glavinić piše. Takvim pogrešnim tumačenjem Glavinićevih podataka o 130 i 33 godine izvodi Mirković račun po kojem je stara kapelica bila u funkciji od 1294. do 1424. Tada bi, sve po M. Mirković, knez Nikola IV. Frankapan izgradio nešto dalje novu kapelu i u nju prenio Bogorodičinu sliku. Ali za tvrdnju o postojanju dviju kapela, jedne iz 1294. i druge sagrađene tek 1424., nema nikakvih dokaza. To uviđa i Mirković i u kasnijem tekstu istoga rada ističe da je riječ ipak samo o »mogućnosti« (str. 201 i u Zaključku na str. 202). Ta »mogućnost« postojala bi samo uz pretpostavku da su postojala dvojica Nikola Frankapana, povezana s trsatskim svetištem, jedan koncem 13., a drugi početkom 15. stoljeća, što i Glavinićev tekst dosta jasno sugerira. Toj dvojici Glavinićevih Nikolâ, do kojih je on došao vezanošću na Angelitinu kronologiju (koja povezuje Nikolu Frankapana s 1293. godinom) Mirković dodjeljuje svakome po jednu kapelicu. Ali ne postoje dvojica Nikola Frankapana pa nema ni razloga svakome od njih dodijeliti po jednu kapelicu.

Ovdje bismo naveli samo jedan primjer Glavinićeva umijeća pisanja. Upravo majstorski djeluje njegov uvodni opis prilika 1273. i dalje, u kojem obrazlaže zašto je Sveta kuća, odlazeći iz Nazareta, kao privremeno boravište izabrala upravo Trsat, tj. područje vlasti Krčkih knezova u senjskom, krčkom i modruškom kraju, »u Iliriji« (*il contado di Segnia, di Veglia e di Modrussa nell'Ilirico*).¹²⁹

Glavinić se pita za razlog prijenosa Svete kuće iz Nazareta i odgovara, u skladu s ranijom loretskom historiografijom, da je do toga došlo zbog vojne intervencije egipatskog sultana u Palestini 1273. i osvajanja zadnjega križarskog uporišta u njoj, Ptolomaide. Ali Glavinić nastoji ujedno odgovoriti na još jedno pitanje, najuže povezano s odlaskom Svete kuće, naime zašto je po Božjoj odluci Sveta kuća anđeoskom pomoći prebačena upravo na Trsat, tj. na frankapanski posjed. On na to daje ovaj odgovor: Cjelokupna je Zapadna Europa bila u to doba zahvaćena ratnim zbivanjima: rat češkog kralja Otokara protiv netom izabranog cara Rudolfa I. Habsburga, Genove protiv Mletaka, Francuza protiv Napulja i krvave borbe gvelfa i gibelina unutar talijanskih gradova.

Zaustavimo se na načinu na koji Glavinić opisuje rat protiv Rudolfa. Ako uzmemo u obzir okolnost da je Glavinić živio u hrvatsko-ugarskom kraljevstvu, koje je priznavalo Habsburge kao svoje vladare i tadašnji najuži odnos Svete Stolice i Habsburga protiv Francuske i protestantizma, onda postaje razumljivo zašto Glavinić spominje upravo 1273. i zašto začetnikom rata oglašava češkog kralja. Naime, te je godine Rudolf I. okrunjen za rimskog kralja u Frankfurtu, a ubrzo nakon toga, još iste godine, za njemačkog kralja u Aachenu. Već iduće godine papa Grgur X. priznaje Rudolfa za rimskog kralja. Sveta je Stolica bila više nego zadovoljna što je za pape Nikole III. (1277.–1280.) Rudolf I. službeno odstupio Crkvi Romagnu i priznao crkvenu vlast nad njom, a papa je odmah preuzeo vlast nad tom bogatom pokrajinom. Istina je da zbog raznih složenih razloga Rudolf I. nije okrunjen za rimskog cara, ali je više nego razumljivo da Glavinić na toj činjenici ne inzistira i naziva Rudolfa I. carem (*imperatore*), što se ne može smatrati Glavinićevom neobaviješćenošću, već očitom željom da Rudolfa što više počasti.

Isto je tako razumljivo zašto je Glavinić na neobičan način opisao odnose Francuske – velikog suparnika Habsburga u njegovo vrijeme – i Napuljskog Kraljevstva u isto vrijeme. Poznato je da je Sveta Stolica prenijela 1265. prava na napuljsku krunu od Hohenstaufovaca na Karla I. Anjoua, brata francuskog kralja Luja IX. Karlo je smjesta uzeo u posjed tu državu. Ali uskoro, 1283., Petar III. Aragonski priprema Francuzima krvavu »Sicilijansku večer« i tako se, otjeravši Francuze, uspijeva domoći Sicilije. Anžuvinci su ipak ostali u Napulju, koji im je kasnije služio kao odskočna daska za preuzimanje vlasti u hrvatsko-ugarskom kraljevstvu za Roberta I. i Ludovika I. od 1308. do 1387. Kad ne bi bili u pitanju politički obziri, trebalo bi s čuđenjem čitati Glavinićevu tvrdnju po kojoj *Francesi contro Napolitani presero armi*,¹³⁰ ali – Glavinić je svjesno, a ne iz neobaviještenosti, prikazao Francuze kao agresore na Napuljsko Kraljevstvo.

¹²⁹ GLAVINIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 42), 3.

¹³⁰ *Na i. mj.*

Još je razumljivije zašto su za Glavinića u ratu Genove i Mletaka agresori Genovljani: *Genovesi contro Venetiani (...) presero armi*.¹³¹ Ako se prisjetimo da je Glavinić objavio u Mlecima svoje knjige 1625., 1628. (dvije knjige!) i 1632., a u mletačkim Udinama 1642. i 1648. (dvije knjige!) – onda ne treba biti iznenađen, zašto je za Glavinića Genova agresor.

Što se pak tiče krvavih razračunavanja gvelfa i gibelina, njih je Glavinić preuzeo od Torsellinija.

Njegovo je djelo promišljeno i duboko koncipirano a mnoga njegova naizgled naivna izlaganja vjerojatno još dugo nećemo moći do kraja razriješiti jer nam nedostaje uvid u bezbroj okolnosti u kojima je djelovao. Za sada se moramo zadovoljiti izvrsnom ocjenom barokne historiografije koju je dao Hoško, a koja, dakako, vrijed i za Glavinića:

»Pisanje je trsatskih historiografa stoga više književno opisivanje nego povijesno rekonstruiranje događaja. No, njihov pristup predaji o prijenosu Svete kuće korespondira s pravilima barokne historiografije koja ne smatra svojom zadaćom provjeravati događaje koji stoje na početku nekog religioznog zbivanja niti podvrgavati takve događaje povijesnoj analizi i kritici pa zato niti nije njezina zadaća o njima izvještavati. Pisanju u duhu barokne historiografije cilj je izgraditi određen stav prema nekom sadržaju i uspostaviti željkovan odnos prema određenom sadržaju ili osobi.

Tako i trsatska historiografija želi i nastoji potaknuti vjernike na religiozno povjerenje prema sadržajima koje iznosi. Pitanje o istinitosti povijesno neprovjerljivih zbivanja direktno ni ne postavlja. Eventualno govori o prikladnosti tih zbivanja, ali odustaje od njihova provjeravanja pozivajući se jednostavno na povjerenje u Božju svemogućnost koja je zauzeta za dobro ljudi. To je također važan stav barokne historiografije koja radije istražuje je li neki sadržaj moralno dobar i za ljude vrijedan, napose u vjerskom smislu, a pozitivan odgovor na ta pitanja kao da pretpostavlja već pozitivan sud istinitost tog sadržaja.«¹³²

To je ispravna okvirna ocjena. Nju će ubuduće trebati uzeti kao podlogu za daljnje istraživanje svake sintagme i svake naoko marginalne Glavinićeve opaske.

VII. »Slikar Trsatske Madone«

Prvu sveobuhvatnu estetsko-kulturnu ocjenu Trsatske Bogorodice daje Gamulin. U svom radu iz 1980. on je povezo određeni broj slika Majke Božje Dojilje (*galakto-trofouse*) nastalih u slikarskim radionicama s obje obale Jadrana u posebnu grupu koju je nazvao po »slikaru Trsatske Madone«, slikaru koji bi bio »neki mali pučki slikar (*piccolo maestro popolare, piccolo pittore*), koji je djelovao uz jadranske obale.«¹³³ Taj je pučki slikar slikao na već premašen način s vrlo uočljivim zaostatkom (*un ritardo molto dichiarato*) u usporedbi s novijim slikarskim dostignućima, a vremenski ga se može smjestiti oko 1320. u razdoblje između širenja romanske umjetnosti u 13. stoljeću i nove afirmacije bizanti-

¹³¹ Na i. mj.

¹³² HOŠKO, »Barokna ...« (bilj. 2), 56.

¹³³ GAMULIN, *nav. dj.*, (bilj. 6), 18.

nizma nakon obnove pod Paleolozima i njegova ponovnog širenja u mletačkim područjima. Osnovne su slikarske značajke toga pučkog slikara: Madonina dojka naslikana na simbolički način i na vrlo podignutom dijelu prsa, bademasto produžene oči i lučno podignute obrve. Taj »mali slikar madona« (*madonnero*) odvojio se od romaničke tradicije pod utjecajem bizantskih ikona i putovao duž hrvatskih obala, a bio je doista u velikom zakašnjenju (*ritardatario*) na razini koja je teško zamisliva u mletačkom slikarstvu. U njegovu se slikarstvu već osjeća doba bizantskog slikarstva za Paleologa, pod kojima se razvila umjetnost Paola Veneziana. U popis slika toga putujućeg slikara Gamulin s potpunom sigurnošću (*senza dubbio*) ubraja i sliku Madone iz Valvasonea (blizu Pordenona) koju je godinu dana ranije (1979.) analizirala M. Bianco.¹³⁴ Gamulin inzistira na sličnosti likova na obama krilima slike Trsatske Bogorodice sa slikom Madone u Firenci iz zbirke Acton. Naziva ih »nezgrapnim i neelegantnim« (*goffe e sgarbate*).¹³⁵

R. Matejčić se 1991. suprotstavila nekim Gamulinovim tvrdnjama.¹³⁶ Po njoj su umjetnička razina i kvaliteta Trsatske Bogorodice nedvojbeno mnogo viši negoli to tvrdi Gamulin. Ona misli da je trsatska ikona, zbog elemenata gotike, nastala pod utjecajem srednjovjekovnih škola koje su koristile sijenske elemente i da su zapadni i gotički elementi prepoznatljiviji u plastičnoj koncepciji Bogorodičina lica, u linearnom tretiranju odjeće i plašteva i u ekspresionističkim deformacijama neprirodno produljenih ruku. Ipak, Matejčić zaključuje da će tek dodatna istraživanja dati točan odgovor je li je slikar Trsatske Bogorodice »lutajući« Grk iz Krete ili »naprosto mnogo većeg umjetničkog potencijala«.

Godine 1993. objavljen je rad M. Mirković, u kojem je ona dala svoje viđenje problematike Trsatske Bogorodice.¹³⁷ Njezino je istraživanje u kulturnoumjetničkom pogledu obuhvatilo prije svega problem predložka po kojem je nastala trsatska slika. Ona je razmotrila tipologiju slika *Maria lactans* i upozorila na sliku iz Montevergine kraj Avelina (blizu Napulja) s još bizantski ukočenom Bogorodicom i s Isusom koji je ozbiljna lica s jakim obrvama, koje podsjećaju na one na trsatskoj Madoni i na srodnu sliku iz L'Aquile, koju je Garrison datirao s 1270.–1280. U usporedbi s trsatskom slikom treba ipak, nastavlja Mirković, pretpostaviti barem još jednu međufazu pa je tu međufazu utvrdila u manje ukočenoj Madoni koju je 1261. u Sieni izveo Copo di Marcovaldo.¹³⁸ Zbog osobnih veza Krčkih knezova s Napuljom Mirković zaključuje s tim u vezi da bi se moglo pomišljati na predložak iz Montevergine i L'Aquile – ali dodaje da taj zaključak otežavaju tipološki srodne slike s područja Papinske Države i Mletaka.¹³⁹ Međutim, u sažetku Mirković dopušta da je slika ne samo imala svoj predložak na napuljskom području nego da je čak došla *vielleicht aus der Gegend von Neapel* i da je to »najprihvatljivije«.¹⁴⁰ Ali, s druge strane, Trsatska Bogorodica »pripada nesumnjivo umjetninama, nastalim duž obala

¹³⁴ *Nav. dj.*, 22.

¹³⁵ *Na i. mj.*

¹³⁶ MATEJČIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 3), 105–107.

¹³⁷ MIRKOVIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 4).

¹³⁸ *Nav. dj.*, 198.

¹³⁹ *Na i. mj.*

¹⁴⁰ *Nav. dj.*, 203.

Jadrana« koje se oslanjaju na starije bizantsko stvaralaštvo, a već prihvaćaju gotička stil-ska svojstva.

Nije jasno stajalište M. Mirković o podrijetlu Trsatske Bogorodice. Je li ona došla iz napuljskih područja ili je nastala na jadranskoj obali, tj. ankonitanskoj Marki, Romagni ili Mlecima?

Mirković se ne može odlučiti ni u pitanju cjelovitog nastanka slike Trsatske Bogorodice pa tek očekuje od budućih istraživanja odgovor na pitanje je li središnja ikona nastala u isto vrijeme i od istog autora kao i oba krila ili su ona dodana slici kasnije.

Mirković dodaje da slike duž jadranske obale koje navodi Gamulin pokazuju uočljivu ovisnost o trsatskoj slici, koja je starija po svom postanka. To se posebno odnosi na sliku iz Valvasonea.¹⁴¹

Konačno, glede povezivanja trsatskog svetišta sa slikom trsatske Madone Mirković objašnjava:¹⁴² Tu sliku *mogao* je nabaviti Bartol VIII. kao obiteljski oltarić Krčkih knezova; nju je 1337. *mogao* blagosloviti jedan od franjevac na proputovanju u Bosnu, a među njima je *mogao* biti od Glavinića spomenuti Bonifacije Napuljski. Privatni oltarić *mogao* bi Bartolov sin Stjepan izložiti javnom štovanju u staroj trsatskoj kapelici. Nikola IV. sagradio bi novu kapelu, a iz nje bi ona bila prenesena 1457. u novu crkvu. Kako i po Mirković postoji *mogućnost* da je »autor zamisli oltarića« imao na umu upravo legendu o prijenosu Svete kuće na Trsat, dakle da je oltar bio namijenjen upravo Trsatu, ostaje zagonetnim kakvu bi funkciju na Trsatu – gdje do sredine 15. stoljeća nikad nije bila rezidencija Krčkih knezova – *mogao* imati oltarić njihove obitelji. Mirković odgovara: »Na ovo intrigantno pitanje zasad se još ne može dati uvjerljiv odgovor.« Time je autorica sama dala ocjenu svojih analiza: one su neuspješne jer nijedna od »mogućnosti« nije nimalo vjerojatna, a sve one završavaju u slijepoj ulici.

Neusporedivo je plodnija analiza koju nudi Demori Staničić.

Ona je, čini nam se uspješno, dokazala suvišnost uvođenja »širokog luka« adriobizantizma,¹⁴³ koji bi obuhvaćao mješoviti stil bizantskog slikarstva i njegova utjecaja s romaničkim i gotičkim slikarstvom lokalnih radionica dalmatinskih gradova i u koji bi se trpalo »sve ono što ne pripada slikarstvu Venecije, Maraka (i) Pize«. ¹⁴⁴ Kao primjer ona uzima djela splitske slikarske produkcije za koja nema nikakva opravdanja nazivati ih adriobizantinizmom, već je, naprotiv, riječ o posebnom stilu. Slično vrijedi i za zadarsku slikarsku produkciju. Ona predlaže uže stilsko određivanje pojedinih djela i skupina.¹⁴⁵

Time je ujedno i naznačen smjer njezina uspješnog analiziranja skupine slika koje se pripisuju majstoru Trsatske Bogorodice. Naime, Madona iz splitske crkve Gospe od Pojišana i šibenska Bogorodica označavaju potpuno gotiziranje Gospe i daleko su od utjecaja Bi-

¹⁴¹ *Nav. dj.*, 201.

¹⁴² *Nav. dj.*, 199–200.

¹⁴³ DEMORI STANIČIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 5), 205.

¹⁴⁴ *Na i. mj.*

¹⁴⁵ *Nav. dj.*, 205, 211.

zanta, osim tipologijom i klasičnom odjećom Bogorodice.¹⁴⁶ Njihov je stilski rezultat drukčiji od Trsatske Bogorodice, čija je modulacija mekša, a potez blaži i slobodniji.¹⁴⁷

Još se manje mogu slikaru Trsatske Bogorodice pripisati hvarska i briselska (zbirka Stoclet) Madona u kojima se može zamijetiti utjecaje sijenskoga gotičkog slikarstva.¹⁴⁸

Pogotovo se ne mogu majstoru Trsatske Bogorodice pripisati ikone iz Valvasonea ili Firenze (zbirka Acton), jer one uopće imaju malo toga zajedničkog s trsatskom slikom. One su jednostavno slabe slike koje bi se mogle pripisati nekom pučkom madoneru.¹⁴⁹

Već je tim analizama Demori Staničić učinila bitan iskorak prema ispravnom ocjenjivanju mjesta i kvaliteta Trsatske Bogorodice, koja je svakako kvalitetnija od ostalih, premda ni po čemu ne izlazi iz prosječnih dometa slikarstva prve polovine 14. stoljeća.¹⁵⁰

Još je važniji iskorak glede novog valoriziranja bočnih polja triptiha Trsatske Bogorodice. Autorica ističe gornji dio lijevog krilca, na kojem je u Navještenju prikazan nazaretski Marijin dom, naznačen tipičnom trećentističkom arhitekturom sitnih lukova. Taj je prikaz vrlo važan upravo unutar mletačkog kalendara, jer je po tradiciji Venecije osnovana upravo na taj dan, a ta je scena dodatno važna i kao spomen na privremeni boravak Marijina doma na Trsatu.¹⁵¹

Bočna polja, po argumentiranoj interpretaciji koju nudi Demori Staničić, duboko se u poimanju slikarstva razlikuju od središnjeg lika. Ona ističe usklađenost kolorita, smjelo korištenje žarkih boja, snažne i čvrste volumene i dominaciju slikarske nad crtačkom linearnom tehnikom: potez je mek i slobodan, volumeni se grade bojom, što je posebno uočljivo u laganom i mekanom prikazu lica i ruku, bez bizantske i gotičke kaligrafske preciznosti.¹⁵² Postizanje izraza boli na patničkom Kristovu licu na tako malom kadru dokaz je slikareve velike vještine.¹⁵³ Upada u oči bogatstvo kolorita i kontrasta svjetlijih prednjih i tamnijih stražnjih planova. Ukratko, »takvo bogatstvo i kontrasti boja nisu u to vrijeme uobičajeni nigdje izvan Venecije«.¹⁵⁴

Rezultati analiza koje je provela Demori Staničić impresivni su. Ona je, smatramo uspješno, dokazala neprihvatljivost i fluidnost termina adriobizantinizma, a ništa manje uspješno i nedovoljnu obrazloženost pripisivanja tzv. majstoru Trsatske Bogorodice skupine slika koju je predložio Gamulin. Najvažniji je, dakako, rezultat analiza bočnih polja Trsatskog triptiha, koja su dosad bila uočljivo zanemarena. Te su analize dokazale da slikara Trsatske Bogorodice ne treba tražiti u malome putujućem madoneru koji bi se kretao

¹⁴⁶ *Nav. dj.*, 206.

¹⁴⁷ *Nav. dj.*, 207.

¹⁴⁸ *Nav. dj.*, 208–208.

¹⁴⁹ *Nav. dj.*, 208.

¹⁵⁰ *Nav. dj.*, 211.

¹⁵¹ *Nav. dj.*, 209.

¹⁵² *Nav. dj.*, 210.

¹⁵³ *Nav. dj.*, 211.

¹⁵⁴ *Na i. mj.*

duž jadranske obale odnosno malome lutajućem slikaru Grku iz Krete¹⁵⁵ ili iz područja Napulja, već da je riječ o mletačkom slikaru.

Slika Trsatske Bogorodice nastala je, prema Demori Staničić, između 1310. i oko 1330.¹⁵⁶ U kulturnoumjetničkim analizama nestručnjaku nije mjesto izricati svoja mišljenja, jer bi to bilo preuzetno.¹⁵⁷ Neka nam ipak bude dopušteno na vrlo uvjerljive i stručne analize Demori Staničić dodati nekoliko nekompetentnih razmišljanja. Naime, prema njezinoj interpretaciji treba strogo lučiti kvalitetu i poimanje slikarstva središnjega Gospina lika od kvalitete i poimanja slikarstva na bočnim krilima. Kvaliteta središnjeg lika na razini je prosječnih dometa slikarstva iz prve polovine 14. stoljeća, a iscrpljuje se na razini puke reprodukcije, shematičnosti i redukcije određenih slikarskih odnosa.¹⁵⁸ Nasuprot tome, kvaliteta bočnih polja tako je visoka, da se o njoj Demori Staničić vrlo povoljno izražava i osobito ističe bogatstvo i kontraste boja, u kreativnom smislu kudikamo naprednije, slobodnije i kreativnije od središnjeg lika. Nije li možda moguće pretpostaviti da je time Demori Staničić usmjerila svoje analize prema zaključku da je triptih nastao kao plod rada nekoga reproduktivno savjesnog, ali ne i natprosječnog slikara koji je izradio središnji lik i da su bočna polja naknadni rad nekoga drugoga, natprosječno nadarenog slikara s izvanredno istančanim osjećajem za kolorit? Čini nam se teško zamislivim da je isti slikar najprije naslikao reproduktivno djelo skromnih dometa, središnji lik Gospe, i nakon toga dao maha svojim visokim umjetničkim sposobnostima. Ako je to tako, onda je, čini se, manje vjerojatno da su oba dijela (središnji dio i bočna polja) nastala istodobno. Iz toga proizlazi problem: Kada je zapravo slikan središnji dio, a kada bočna polja? Ne čini nam se vjerojatnim da su oba dijela nastala istodobno, tj. da je npr. neki prosječni slikar ograničenih umjetničkih dometa najprije naslikao središnji dio, a onda odmah ili ubrzo predao sliku vrsnom umjetniku koji bi dovršio triptih, bolje reći malu sliku Bogorodice pretvorio u triptih s bočnim krilima. Nije li možda kupac slike Bogorodice, nakon što ju je nabavio, dao naknadno dodati krilca i od omanje slike načiniti tako triptih? U koje bi razdoblje u tom slučaju pripadala izrada središnjeg dijela triptiha? Je li nužno ta dva dijela triptiha vremenski približiti ili ih treba razdvojiti i koliko? Možda će iduće analize biti od neke koristi pri odgovoru na ta pitanja

VIII. Narudžba pale za oltar crkve sv. Marije na Trsatu od 9. kolovoza 1456.

Prema bilješci u notarskoj knjizi riječkoga notara Antuna de Renno de Mutina, pisanoj 9. kolovoza 1456., gvardijan franjevačkog samostana na Trsatu ovlašćuje Mlečanina Jurja Grandu da poduzme korake kod mletačkih vlasti kako bi prisilile slikara Antuna de Mura-

¹⁵⁵ MATEJČIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 3), 106.

¹⁵⁶ DEMORI STANIČIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 5), 211.

¹⁵⁷ U MARGETIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 8), 71 ocjena kvalitete rada majstora Trsatske Bogorodice, tj. da je riječ o beznajčajnome venecijanskom slikaru, dana je u skladu s Gamulinovom ocjenom da je riječ o »lutajućem pučkom madoneru« i nema, dakako, samostalne vrijednosti.

¹⁵⁸ DEMORI STANIČIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 5), 210.

na da dovrši palu, koja bi trebala stajati iza glavnog oltara, za koju je već dobio predujam. Ugovoreni će mu iznos biti u cijelosti plaćen nakon što je dovrši.¹⁵⁹

Iz te se zabilješke vidi da je samostan bio vrlo zainteresiran za izradu te slike. Samostan je čak dao i predujam, a posebno se doimlje imenovanje zastupnika (nimalo jeftinog!) samostanskih interesa, koji je trebao otvoriti postupak pred mletačkim državnim organima protiv slikara, koji je očito odugovlačio s predajom slike. Takvu intervenciju mletačke vlasti nisu ni mogle ni smjele zanemariti. Mleci su bili ozbiljna i sređena pravna država, osobito kad su u pitanju bili interesi toga najvećega jadranskoga trgovačkog središta pa im je bilo i te kako stalo do dobrog glasa i poslovne ozbiljnosti svojih sugrađana u bilo kojoj poslovnoj transakciji. Dovoljno je samo prolistati beskrajnu količinu sačuvanih parničnih spisa iz toga doba (i iz ranijih stoljeća) da se vidi kako se državne vlasti u Mlecima nisu pri tome ni najmanje krzmale uporabiti sva sredstva koja su državi stajala na raspolaganju da se mletački nadaleko poznati poslovni *image* zadrži neokaljanim. Isti razlozi vrijedili su *a fortiori* i za mletačke slikare.

Kako treba tumačiti spomenutu notarevu zabilješku? Ona se samo na prvi pogled čini jasnom. Kada smo je 1990. proučavali, došli smo do uvjerenja da je riječ o nekom nepoznatom »venecijanskom slikaru Antoniju iz Murana« i, u skladu s Gamulinovom ocjenom da je tu sliku naslikao »mali putujući slikar«, toga nepoznatog slikara nazvali smo »(čini se) beznačajnim«. ¹⁶⁰ Usto smo zaključili da se samostan, ako bi već imao neku palu, ne bi izlagao osjetljivom trošku da nabavlja još jednu sliku za glavni oltar te da je, prema tome, ta naručena slika upravo ona koja je do danas sačuvana i poznata kao čudotvorna slika Majke milosti. Bogović je 1991. također smatrao da je riječ o nekom nepoznatom slikaru kojega je neuspješno tražio po enciklopedijama. ¹⁶¹ I on je smatrao da je slika dovršena jer je već za nju bila dana i kapara. I po njemu »nema sumnje da je riječ o slici za crkvu Majke Božje na Trsatu«, ali nije znao o kojoj je slici riječ zbog nepostojanja drugih podataka.

Nasuprot tim autorima, Matejčić je 1991. identificirala slikara s poznatim slikarom Antonijom Vivarinijem i zaključila da Vivarini nije dovršio sliku i nije je poslao na Trsat. »Ta narudžba, iako je bila namijenjena za oltar, vremenski ne bi mogla biti u vezi s već postojećom čudotvornom ikonom koja je na Trsatu bila već od 1367. godine.« ¹⁶² Manje je

¹⁵⁹ Knjiga riječkog notara i kancelara Antuna de Reno de Mutina, izdao M. ZJAČIĆ, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci*, V., Rijeka, 1959., 318.

¹⁶⁰ MARGETIĆ, 1990. (bilj. 8), 71–72. MIRKOVIĆ (*nav. dj.*, bilj. 4), 195 iz ove naše tvrdnje izvodi neobičan zaključak da je »Margetić osporio, posve neutemeljeno, stvarnu vrsnoću slikara Antonia da Murano (odnosno dobro poznata mletačkog slikara Antonia Vivarinia)« i tu neobičnu tvrdnju u raznim varijantama ponavlja kroz čitav članak pa čak i u njemačkom sažetku. Dakako, da to nismo ni pomislili ni napisali, već smo dovoljno jasno izrazili svoje mišljenje da se bilješka iz notarske knjige Antuna de Reno odnosi na nekog nepoznatog slikara, slično, uostalom, kao što i Bogović nije ni pomislio da je riječ o Vivariniju, već je tog Antonia de Murano uzalud tražio po talijanskim enciklopedijama i, s pravom, nije ni spomenuo ni mislio na Vivarinija. Mirković je preuzela mišljenje R. Matejčić (tj. da je riječ o Vivariniju), »vješto« ga ugradila u našu argumentaciju (tj. kao da je to naše mišljenje, a ne R. Matejčić) i nakon toga napala to naše navodno mišljenje. Ovo je upravo školski primjer ružnog podmetanja. Ali nije nimalo nemoguće da se ipak ne radi o školskom primjeru podmetanja, već o školskom primjeru nedostatka logičnog rezoniranja, možda samo u ovome slučaju.

¹⁶¹ BOGOVIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 7), 3.

¹⁶² MATEJČIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 3), 106.

važna okolnost da je Matejčić pogriješila u datiranju narudžbe s 9. kolovozom 1461. (umjesto ispravno 1456.) i da ona smatra nedvojbenim kako je papa Urban V. poslao tu sliku 1367. Važnije je da Matejčić ne uviđa nepremostivu teškoću u činjenici da bi na Trsatu već postojala od 1367. čudotvorna ikona, a da samostan ipak naručuje još jednu, novu sliku za glavni oltar, povrh toga daje predujam u znak osobite želje da priskrbi još jednu sliku za glavni oltar i dodatno se izlaže znatnim troškovima zastupanja u Mlecima i na Rijeci dodatnim troškovima oko rada notara. Ta primjedba vrijedi i za Bogovićeve tezu, naime da je riječ o slici za glavni oltar, ali da se o njoj dalje ništa ne zna.

U takvoj situaciji korisno je ponovno pozorno proučiti vrelo koje nam stoji na raspolaganju, tj. bilješku od 9. kolovoza 1456., koja je sačuvana u izvorniku i koju je objavio Zjačić.

Zjačić je taj upis objavio s nekim skraćivanjima. Zbog toga ga ovdje objavljujemo u cijelosti, i to s dvije vrste dopuna: u verzalu one što ih je Zjačić ispustio kao nevažne, a kurzivom one koje je sam notar samo naznačio upozorenjem: »etc« ili slično da bi sebi olakšao posao, jer je riječ o formulama koje je notar već ranije u knjizi više puta rabio i za koje se trebalo s pravom pretpostaviti da će u slučaju spora sud tako skraćene formulacije bez daljnjega prihvatiti. Brojka (u izvorniku na margini) označava stranicu izvornika, a ostale marginalne bilješke zapisao je sam notar.

Potpuni tekst glasi:

608

Die nono mensis Augusti. In platea Terre Fluminis SANCTI VITI presentibus Grisano condam judicis Martini, Chirino Milcich, civibus dicte Terre Fluminis testibus ad hec vocatis et rogatis Ibi que venerabilis pater frater Paulus guardianus Monasterii ecclesie Sancte Marie de Cersato ordinis sancti Francisci de observantia omni via [*modo, iure et forma, quibus magis et melius scivit ac potuit, fecit, constituit, creavit*] ET ordinavit Georgium Grando, habitatorem Venetiarum,

609

ABSENTEM SED TANQUAM PRESENTEM suum verum et legitimum procuratorem ACTOREM, FACTOREM ET CERTUM NUNCIUM SPECIALEM praesertim ad faciendum cogere et choartare magistrum Antonium de Murano, pictorem, habitatorem Venetiarum, coram quovis offitio ducalis domini Venetiarum ut explere et complere debeat anchoniam sive pallam ab altari dicte ecclesie prout tenetur et promisit et pro qua iam recepit partem solutionis et ad dicto Antonio integre solvendo pro ipa palla cum completa fuerit PROMITENS etc. *eidem procuratori suo et mihi notario infrascripto tamquam publice persone stipullanti et respondenti vice et nomine omnium quorum interest vel in futurum poterit interesse quicquid per dictum procuratorem actum et factum fuerit perpetuo habiturum firmum et ratum, insuper ipsum ab omni satisfactionis onere relevare et ex nunc relevans promisit mihi notario ut supra de iudicio sisti et iudicatum solvendo sibi ypoteca et obligatione omnium suorum bonorum praesentium et futurorum.*

Prijevod:

Dana devetog mjeseca kolovoza. Na trgu grada Rijeke [sv. Vida] u nazočnosti Grižane, sina pokojnog suca Martina (i) Kirina Milčića, građana spomenutoga grada Rijeke, kao svjedocima na to pozvanim i zatraženim (da svjedoče). Tamo je časni otac, brat Pavao,

gvardijan samostana crkve sv. Marije Trsatske, reda svetoga Franje od Opsluživanja, svakim putem [načinom, pravom i formom, kojima je kako više i bolje znao i mogao – učinio je, postavio, stvorio] i odredio Jurja Granda s prebivalištem u Mlecima [odsutnoga, ali kao prisutnog] za svoga pravoga i zakonita zastupnika [predstavnika na sudu, mandataru i ovlaštenoga posebnoga glasnika], osobito da prisili i prinudi majstora Antonija iz Murana, slikara, s prebivalištem u Mlecima, pred bilo kojim uredom duždevske vlasti u Mlecima da treba završiti i dovršiti oltarsku sliku odnosno ploču za tabernakul s oltara rečene crkve, kao što je obvezan i kao što se obvezao i za što je već primio dio cijene, s time da će se rečenom Antoniju platiti u cijelosti za ploču nakon što bude gotova, itd. [obećavajući svome zastupniku i meni potpisanom notar, kao službenoj osobi, ugovarajući i obvezujući se za i u ime svih, kojih se tiče ili bi se u budućnosti moglo ticati, da će trajno smatrati kao čvrsto i valjano sve što god bude po rečenom zastupniku obavljeno i učinjeno; nadalje, obećao je meni, notar, kao gore, da će ga osloboditi i da ga odsada oslobađa svakog tereta naknade, osiguranja pristupanja pred sud, plaćanja po presudi, (i to) zalaganjem i obvezivanjem svih svojih sadašnjih i budućih dobara].

Ključne su riječi zabilješke da se Antun de Murano obvezao *ut explere et complere debet at anchoniam sive pallam ab altari dicte ecclesie* (da treba završiti i dovršiti oltarsku sliku ili ploču za tabernakul s oltara rečene crkve). Iznenađuju riječi *ab altari*, tj. s oltara, a ne, možda, *ad altare*, tj. za oltar). Dakle, Antun de Murano obvezao se da će već postojeću sliku dovršiti (*explere, vollständig machen, vollenden, completare*). Proizlazilo bi, dakle, da je Antun de Murano dobio zadatak samo »finalizirati« već postojeću sliku trsatske Madone. Ovako, tj. točnijim i boljim prijevodom, moglo bi se na zadovoljavajući način objasniti narudžbu o kojoj je 1456. riječ. Samostan je sliku iz 14. stoljeća, koju je imao u posjedu, bio dao nekom nepoznatom mletačkom slikaru da je »dovrši«. Ali što to znači? Popraviti ili izmijeniti okvir? Retuširati oštećene dijelove? Sve bi se elemente te zagonetke moglo uspješno riješiti ako bi se moglo pretpostaviti da je središnja slika Trsatske Gospe (iz 14. stoljeća) poslana u Mletke da bi neki tamošnji slikar dodao pokrajna krilca i od slike učinio triptih. Teze da bi se radilo o *drugoj*, novoj slici namijenjenoj za glavni oltar koja uopće nije učinjena (Matejčić) ili je doduše učinjena, ali joj se izgubio trag (Bogović), čini nam se da ne mogu odgovoriti na osnovno pitanje: Čemu naručivati novu sliku za glavni oltar ako na Trsatu već postoji čudotvorna slika?

IX. Pokušaj identifikacije svetaca na trsatskom triptihu

Na vratašcima triptiha prikazano je na donjem lijevom i desnom polju šest svetaca. O kojim je svecima riječ? Pitanje nije nimalo marginalno.

Tako npr. M. Mirković¹⁶³ misli da će likovima svetaca ubuduće trebati posvetiti posebnu pozornost, jer bi oni mogli biti ključ kojim će se možda moći razriješiti bar dio zagonetke cjeline slike Trsatske Bogorodice. Ona se nada da će tek buduća istraživanja moći utvrditi je li središnju ikonu i njezina vratašca načinio isti autor. Nasuprot tomu, Demori

¹⁶³ MIRKOVIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 4), 199.

Staničić¹⁶⁴ uočava golemu razliku u kvaliteti između središnje ikone i pokrajnjih likova svetaca.

Obje autorice u interpretaciji tih likova složne su u tome da se može identificirati samo središnji lik donjega lijevog polja, tj. sv. Bartola, i povezuju upravo taj lik s obitelji Krčkih knezova. Ipak, ne čini nam se prihvatljivom misao da bi lik sv. Bartola upućivao na Krčkog kneza Bartola VIII. kao *naručitelja* slike s vratašcima. Teško je vjerovati da bi naručitelj želio sebe ovjekovječiti u liku kojem su ogulili svu kožu s tijela i koji izaziva smilovanje, a možda još i mnogo jače neugodne emocije (čak i užas), koje nijedan čovjek ne želi pobuditi u drugim ljudima. Nasuprot tome, ništa ne priječi jednoga od njegovih potomaka da tako prikaže svoga pretka.

Ali još važnija od toga jest okolnost kako je očito da bi Bartol VIII., ako je riječ o *obiteljskom* triptihu namijenjenom za privatno poštivanje Bogorodice, smjestio triptih u jednu od rezidencija Krčkih knezova (npr. Senj, Modruš, Brinje, Krk) a ne na Trsat, o kojem ne postoji bilo koja vijest da su se Krčki knezovi u njemu ikada zadržavali, a čini se posve nevjerojatnim da bi bilo Bartol VIII. bilo njegovi sinovi Stjepan i Ivan premjestili *obiteljsku* ikonu u malo pogranično mjestance u kojem nisu nikad boravili.

Proizlazilo bi da kao naručitelj trsatskog triptiha dolazi u obzir samo Nikola IV. i, možda, njegov sin Martin. Poznato je da je već Nikola IV. odlučio na Trsatu podići samostan i crkvu, što je ostvario tek njegov sin Martin. Nikola IV. vjerojatno se bavio mišlju da u trsatskom svetištu, u novoj planiranoj crkvi i samostanu, ovjekovječi ugled svoje obitelji – sada već Frankapan – pa je možda već on došao na ideju da se uz Bogorodičin lik na slici dodaju vratašca, koja bi svojim sadržajem neizravno svjedočila o Nikoli i njegovim precima. Ako bi to bilo tako, onda ne bi bilo teško zaključiti da je prvi svetac slijeva na lijevoj donjoj ploči sv. Nikola, prepoznatljiv po dostojanstvenoj bradi. To bi odgovaralo ujedno »skromnoj istaknutosti« koja je lijevi ugao često rezervirala za ulogu naručitelja ili slično.

Ocu Ivanu Nikola je rezervirao osobito počasno mjesto. On je na desnoj gornjoj ploči predstavljen u liku apostola i evanđelista Ivana. Pokraj Nikole, u sredini lijeve donje ploče, nalazimo lik sv. Bartola, koji je, unatoč neprivlačnom liku s oguljenom kožom, ipak i u slici istaknuta ličnost, jer se nalazi nešto ispred ostala dva lika. Takvo počasno mjesto odgovaralo bi položaju koji je Bartol VIII. imao u obitelji Krčkih knezova. On je nakon smrti svoga brata Dujma III. 1348.¹⁶⁵ bio punih 12 godina gospodar cjelokupne frankapanske djedovine, i to u vrijeme kada je nakon sjajne pobjede kralja Ludovika I. nad Mlecima mirom 18. veljače 1358. kralj dobio punu vlast nad Dalmacijom, tako da je promletačka loza Škinelića čak i na samom otoku doživjela potpunu marginalizaciju. Golemom, upravo nezamislivom uspjehu Krčkih knezova za Ivana V., Bartolova sina, i nakon toga za Nikole IV. temelje je položio stjecajem okolnosti upravo Bartol. Ivanova brata Stjepana Nikola IV. sigurno nije želio uključiti u likove kojima bi se na poljima vratašca triptiha odala bilo kakva počast. Da je čak i pokušao zaboraviti neprijateljski odnos strica Stjepana prema bratu (Ivanu V.), tj. Nikolinu ocu, Nikola je sigurno bio osobno žestoko pogo-

¹⁶⁴ DEMORI STANIČIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 5), 211.

¹⁶⁵ KLAJIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 166.

đen »po džepu« time što je preko Stjepanove kćeri Elizabete polovicu prihoda otoka Krka i prihode gradova Trsat, Bakar i Bribir uživao njezin suprug Fridrik Celjski sve do 1424., kada mu je te prihode oteo upravo Nikola IV. – Nismo sigurni koji bi se svetac skrivao iza mlađahnog đakona s kadionicom uz sv. Bartola. Moglo bi se pomišljati na sveca koji bi uzvisio još jednoga od predaka unutar obitelji Krčkih knezova, osobito na sv. Dujma, budući da je brat Bartola VIII. bio Dujam III., djed Dujam II., ali to bi već bilo samo u granicama slabo vjerojatne mogućnosti jer je sv. Dujam bio biskup. Bliža nam se čini mogućnost da bi u mladome svecu-đakonu trebalo prepoznati sv. Martina. Razlog tome bio bi, možda, da je Nikola htio počastiti svoga sina Dujma, a taj je u doba pretpostavljenog Nikolina stvaranja idejnog nacrtu bio još mlad, a sv. Martin je u mladosti godinama služio u vojsci, pa je nakon toga, kada je imao oko 35 godina, trebao postati đakonom. Tako bi se sve posložilo: s lijeve strane sv. Nikola (predstavlja pretpostavljenog naručitelja Nikolu IV.), u sredini sv. Bartol (Nikolin djed), a uz njega mladi sv. Martin (odgovarao bi Nikolinu sinu Martinu), dok bi sv. Ivan u sceni Raspeća trebao podsjećati na Nikolina oca.

Donje desno polje trebalo bi, po našem mišljenju, upućivati na one crkvene i svjetovne vlasti kojima je Nikola bio osobito odan. Treći lik s desne bio bi sv. Pavao pa bi on zajedno s prvim likom, sv. Petrom, doista mogao predstavljati crkvenu vlast Svete Stolice,¹⁶⁶ kojoj je Nikola, kao što je poznato, iz mnogo razloga bio odan. Središnji lik u takvoj konstelaciji bio bi evanđelist Marko pa bi on označavao korisnu počast koju Krčki knezovi – sada već Frankapani – odaju Mlecima,¹⁶⁷ nedvojbeno na Jadranu najvećoj sili u doba kada je po našem mišljenju Nikola sastavljao narudžbu za vratašca oltarića. Ali ne samo to. Kao što je poznato, Mleci su od Ladislava Napuljskog 1409. kupili za 100.000 dukata sva prava na čitavu Dalmaciju, zadobili vlast nad Zadrom, Rabom i Osorom, već 1412. drže Skradin i Šibenik, a 1420. Trogir, Split, Korčulu, Brač i Hvar. Nikola IV. uspio je zadržati Krk – koji je kupnjom Dalmacije također bio uključen u neskrivene mletačke ambicije – pa je zbog toga više nego razumljivo da je Nikola IV. iskazao veliko poštivanje i »ljubav«, a zapravo strah, prema Mletačkoj Republici.

Ta »privrženost« Nikole Mlecima dolazi osobito do izražaja od 1428. do njegove smrti (1432.).¹⁶⁸ Ako tome dodamo i Nikolin put u Rim 1430., onda nam se čini da tadašnja politička konstelacija oko Nikole IV. snažno govori u prilog tezi da on upravo u to doba priprema gradnju crkve i samostana (što će ostvariti njegov sin Martin) i dolazi na ideju davanja Bogorodičinoj slici dvaju krila s četiri polja. Donjim desnim poljem vratašca na triptihu, tj. isticanjem evanđelista Marka u sredini polja (dakle, važna uloga Mletaka za

¹⁶⁶ Usp. npr. već lateranski mozaik sa slikama solinskih mučenika. Na središnjem mozaiku nalazi se s lijeve strane (»skromno«) papa Ivan IV., a u sredini s obje strane Blažene Djevice sv. Pavao i sv. Petar. Vrlo jasnu sliku toga mozaika s poučnim primjedbama vidi u F. BULIĆ – J. BERVALDI, »Kronotaksa spljetskih nadbiskupa«, *Bogoslovska smotra*, 1913., Tab. II.

¹⁶⁷ Usp. npr. kipove Bogorodice s djetetom u splitskoj katedrali: s lijeve se strane nalaze sv. Dujam i Anastazije, a s desne strane evanđelist Marko i sv. Petar. Takvih primjera odavanja počasti Bogorodici ima bezbroj. Možda bi za našu temu mogao biti zanimljiv skromni loretski zapis iz 1476. u kojem Lucija, supruga Nikole Ungarettija, naređuje da se u loretskoj crkvi u novopodignutoj kapelici bratovštine sv. Marije naslika »loretska Djeвица sa sinom, kapelicom i anđelima, kao i likovi sv. Nikole s jedne i sv. Lucije s druge strane« [GRIMALDI, *nav. dj.*, (bilj. 12), 71].

¹⁶⁸ KLAIĆ, *nav. dj.*, (bilj. 76), 214 i d.

Krčke knezove, sada Frankapane) i sv. Petra i Pavla s obje Markove strane (dakle, priznanje uloge Svete Stolice), knez Nikola IV. Frankapan dao je na znanje odakle očekuje zaštitu i potporu (od Crkve) odnosno bar toleriranje (od opasnih Mletaka), i to simbolima koji su bili u to doba razumljivi.

X. Zaključak

Iz provedene raščlambe vrela i diskusije sa stajalištima drugih autora koji su se mjerodavno bavili pitanjima svetišta u Loretu i Trsatu, proizlazi:

1. Prve autentičnim vrelima potvrđene vijesti o loretskom svetištu potječu iz 1315., a iz njih se daje zaključiti da je to svetište i ranije postojalo. Iz istog vremena potječe i prva vijest o slici loretske Bogorodice.

Prve autentične vijesti o trsatskom svetištu potječu iz 1420., a i iz njih se može zaključiti da je to svetište ranije postojalo. Prva autentična vijest o trsatskoj Madoni potječe iz 1456., a iz nje se ispravnom interpretacijom može izvesti zaključak da je ona došla na Trsat i ranije.

2. Prve vijesti o čudesnom prijenosu anđeoskom pomoću Svete kuće iz Nazareta u Loreto zabilježene su u doba rekanatskog biskupa Nikole dall'Astea u razdoblju od 1450. do 1469. Već te prve vijesti donose podatke o tome da se Sveta kuća na putovanju iz Nazareta privremeno zaustavila u »Dalmaciji« (Rozarij sv. Katarine Bolonjske, sastavljen prema rezultatima raščlamba u ovome radu između 1459. i 1463.) u »kaštelu Rijeka«, odnosno »kod Rijeka« (Ricci 1492., Teramano 1472.). Već iz te okolnosti proizlazi neprihvatljivost Santarellijeve teze da bi se privremeno boravište Svete kuće nalazilo u Epiru (nikad nije bio dijelom Dalmacije), i to u nekom mjestu Rijeka (za koje u Epiru nema uvjerljivih podataka).

3. Tek je Angelita 1530. u svojem izvješću o čudesnom prijenosu Svete kuće uveo u tradiciju godinu 1291. (za razliku od ranijih pisaca koji spominju 1296., 1386. i 1396. – ili uopće ne spominju datum), nadalje, muslimansko osvajanje Ptolemaide, tj. Akona, kao razloga odlaska Svete kuće iz Nazareta (raniji su pisci iznosili mnogo manje konkretne razloge), zatim veliku žalost Trsaćana zbog odlaska Svete kuće (raniji pisci izvješćuju o nedovoljnom poštivanju Svete kuće na njezinu privremenom smještaju) i, osobito, važnu ulogu koju je u povodu slijetanja Svete kuće na Trsat odigrao knez Nikola Frangipan, gospodar Trsata. Razumljivo je da znanstveno nije prihvatljivo od Angelite preuzeti njegov datum odlaska Svete kuće, a odbaciti njegove vijesti o Trsatu i Nikoli Frangipanu, kao što to čini npr. Santarelli.

4. Glavinić je 1648. popunio Angelitino izvješće i Torsellinijevu proširenu verziju iz 1596. Neke njegove dopune nisu uvjerljive, npr. navodno sačuvan zapisnik o putu trsatskog župnika 1291. u Nazaret; glagoljska isprava »Stipana od starog Dubrovnika, biskupa Modruškog«, koju je on navodno pronašao i podatak da je navodno papa Urban V. posjetio 1362. Loreto i nakon toga poslao na Trsat sliku Majke Božje. Kako je znao za vlast Nikole IV. Frankapana u prvoj polovini 15. stoljeća i kako je bio vezan uvelike tradicijom u obliku koji joj je dao Angelita, on je bio prisiljen u svojem djelu prihvatiti postojanje

dvojice Nikola Frangipana, jednog iz konca 14. stoljeća, a drugog iz prve polovine 15. stoljeća.

Glavinićevo izvješće može se ispravno razumjeti jedino uzimanjem u obzir onoga što je on preuzeo iz starije tradicije (i kako je to preuzeo) i njegova vlastitog doprinosa daljnjoj izgradnji trsatske historiografije, koja nastavlja novim popunjavanjem loretsko-glavinićevske verzije.

Podrobnija analiza Glavinićeva teksta ukazuje na izvanrednog pisca, koji na način svojstven baroknoj historiografiji zna uvjerljivo sugerirati čitatelju svoja (Glavinićeva) shvaćanja.

5. Pri racionalnom objašnjavanju fenomena čudesnog prijenosa Svete kuće iz Nazareta preko Trsata u Loreto treba uzeti u obzir, uz ostalo, izvanredno složenu političku situaciju Crkvene Države u 15. stoljeću. Još početkom toga stoljeća stvarna vlast Svete Stolice nad sjevernim dijelom Crkvene Države bila je u najvećoj mjeri ograničena zbog postojanja mnogih lokalnih moćnika u pojedinim gradovima pa je trebalo mnogo strpljivoga desetljetnog rada da bi se ojačao papinski autoritet. Jedan od mnogobrojnih čimbenika toga kontinuiranog jačanja bio je i nastanak pisane tradicije o čudesnom prijenosu Svete kuće u Loreto. Uz ostalo i on je pomogao sve većoj koheziji. Međutim, opasnosti su prijetile i od moćnoga sjevernog susjeda, Mletaka, koji su u 15. stoljeću nezadrživo krenuli na stjecanje vlasti na objema obalama Jadrana. U takvoj političkoj konstelaciji na Jadranu podrška Nikoli IV. Frankapanu kao jedinom stvarnome samostalnom gospodaru dijela Dalmacije, Krka, bila je, uz ostalo, element profinjene diplomatske borbe protiv Mletaka. Ipak, kako je Krk ugovorom između Mletaka i Ladislava Anžuvinca o prodaji Dalmacije bar virtualno pripadao Mlecima, a pogotovo nakon što se Ivan VII., sin Nikole IV., potpuno okrenuo prema Mlecima, to je pisanu tradiciju bilo politički mudrije usmjeriti na kontinentalni posjed Frankapana, a nimalo ne čudi izbor upravo Trsata kao privremenog boravišta Svete kuće, zbog blizine walseevsko-habsburškog razmjerno važnoga grada Rijeke i zbog pobožnosti Martina, sina Nikole IV., gospodara Trsata. Uostalom, zbog nastale turske opasnosti, osobito nakon pada Bosne 1463., Mlečani su pokazali nenadan interes za kopnene frankapanske posjede i to, uz ostalo, upravo za Trsat. Crkvi, koja nije nikad bila niti je mogla biti iole važnijim vojnim čimbenikom, preostalo je samo diplomatsko i vjersko djelovanje, uz ostalo izborom prošteništa na Trsatu za visoku ulogu privremenog boravišta Svete kuće, i to na području koje nije nikad pripadalo Dalmaciji i koje je svojom blizinom Rijeci moglo poslužiti kao brana mletačkim planovima. Ovo objašnjenje pojave pisane tradicije o čudesnom prijenosu Svete kuće upravo sredinom 15. stoljeća, i to upravo u Loreto i Trsat, čini se da bi moglo korisno poslužiti za daljnju diskusiju i pronalaženje odgovora na osnovni problem: Zašto se pisana tradicija o prijenosu Svete kuće pojavljuje upravo u drugoj polovini 15. stoljeća i upravo u Loretu i zašto je otpočeta nedvojbeno vezana s Trsatom?

6. U svakom je slučaju očito da su pisane vijesti o prošteništu i slici Bogorodičinoj mnogo ranije od vijesti o čudesnom prijenosu Svete kuće. Na osnovi toga čini se kako se može zaključiti da su prošteništa i slika Bogorodičina i u Loretu i na Trsatu *prius*, a pisana tradicija o čudesnom prijenosu Svete kuće *posterius*.

Ovdje nas u prvom redu zanima Trsatska Bogorodica. Kako su prošteništa i poštivanje Trsatske Bogorodice sigurno najuže povezani, treba pretpostaviti s velikom vjerojatnošću da je upravo Nikola IV. Frankapan u povodu svog hodočašća u Svetu zemlju 1411. nabavio sliku Majke Božje i izložio je javnom štovanju u kapelici koju je dao sagraditi. Prošteništa je ubrzo postalo privlačna meta ne samo Trsaćanima već i bližim, a onda i daljim susjedima. Vjerojatno je uskoro Nikola IV. dobio od pape povlastice oprosta za hodočasnike, ali tek za 1420. postoje pouzdane vijesti o takvoj povlastici.

S tim su u vezi i vrlo zamršeni odnosi Nikole IV. s Fridrikom Celjskim, suprugom Nikoline sestrične Elizabete. On je imao u ime miraza svoje supruge pravo na ubiranje polovice feudalnih prihoda s Krka i prihoda s Trsata, Bakra i Bribira, sve dok mu ih Nikola IV. nije oduzeo 1424.

7. Bogorodičina slika koju je Nikola IV. nabavio i dao izložiti na javno štovanje na Trsatu početno se sastojala od današnjega srednjeg dijela triptiha, tj. samo od Bogorodice i Isusa.

Demori Staničić uvjerljivo je dokazala da treba razlikovati slikara te slike prosječne umjetničke vrijednosti od slikara lijevih i desnih vratašca današnjeg triptiha. Vratašca triptiha svjedoče bogatstvom i kontrastima boja da su nastala u Mlecima.

Autor rada postavlja hipotezu da su vratašca triptiha dodana središnjoj slici prema koncepciji koju je zamislio još Nikola IV., i to u povodu namjeravane gradnje trsatskog samostana i da ih je oko 1456. naslikao nepoznati venecijanski slikar *Antonio de Murano*. Nakon što je tako središnja slika oplemenjena dodatnim vratašcima, izložena je na središnjem oltaru nove crkve, doduše u novom sjaju kao triptih, ali ipak u kontinuitetu s poštivanjem središnje slike u kapelici, koju je u tu svrhu bio dao sagraditi još Nikola IV.

Ako se ne bi pošlo od te postavke, vijest o pali u crkvi sv. Marije iz 1456. ne bi se mogla koristiti ujedno kao i dokaz o prvoj vijesti o Trsatskoj Bogorodici, već bi bila samo riječ o neuspjeloj narudžbi pale iz Mletaka, pri čemu ostaje otvoreno pitanje zašto se samostan uopće odlučio naručiti palu za središnji oltar nove crkve ako bi već imao sliku koju se desetljećima poštivalo na Trsatu.

8. Ako bi bila točna hipoteza iz t. 7 da je već Nikola IV. odlučio ne samo podići samostan nego i da je dao ideju o sadržaju slika na vratašcima triptiha, onda bi objašnjenje četiriju malih slika na vratašcima, po dvije sa svake strane, moglo biti približno ovo:

Gornja lijeva slika, Navještenje anđela Gabrijela Mariji, ukazivala bi izravno na sadržaj središnje slike, tj. na Bogorodicu s Djetetom, a gornja desna slika na životni put tih dvaju središnjih ličnosti kršćanske vjere: raspetog Sina i ucviljene majke. O trećem će liku odmah biti riječi.

Donja lijeva slika predstavljala bi tri osobe iz obitelji Frankapana: s lijeve strane bio bi prikazan sv. Nikola (na »skromnom« mjestu ideatora i namjeravanog naručitelja vratašca Nikolu IV.), u sredini njegov djed, Bartol VIII., a s desne strane, možda kao mladi đakon, sv. Martin (??, tj. pobožni, još vrlo mladi Martin Frankapan, sin Nikole IV.).

Za svoga oca Ivana V., jednog od važnijih ličnosti hrvatske povijesti u drugoj polovini 14. stoljeća i svakako najuglednijega Krčkog kneza 14. stoljeća, Nikola IV. predvidio je osobito počasno mjesto u liku evanđelista Ivana, koji stoji s desne strane raspetog Krista u gornjoj desnoj slici.

Donja desna slika predstavljala bi vrhovnu crkvenu vlast u Rimu, sv. Petra i sv. Pavla, s kojom je obitelj Krčkih knezova bila oduvijek, a osobito za Nikole IV., vrlo čvrsto povezana, dok bi središnji lik bio evanđelist Marko, u znak počasti prema Mletačkoj Republici, s kojom je Nikola IV. iz razumljivih razloga živo želio održati što toplije odnose.

PRILOZI

I. *Tekst Teramanova izvješća* [prema GRIMALDI, nav. dj. (bilj. 12), 15–17]]

Nota quod alma ecclesia Sancte Marie de Loreta fuit cammera domus gloriosissime virginis Marie matris domini nostri Jhesu Christi. Que domus fuit in partibus Jerusalem Jude in civitate Gallilee cui nomen Nazareth. In qua cammera virgo Maria fuit nata et ibi educata et postea ab archangelo Gabriele salutata, et demum in dicta cammera nutritum filium suum Jhesum Christum usque ad etatem duodecim annorum. Demum post ascensionem domini nostri Jhesu Christi in celum remansit beata virgo Maria in terra cum apostolis et aliis discipulis Christi.

Qui videntes multa mysteria divina fuisse facta in dicta cammera, decreverunt de communi consensu omnium de dicta cammera facere unam ecclesiam ad honorem et memoriam virginis Marie, et ita factum fuit, et deinde apostoli et discipuli illam cammeram consecrarunt in ecclesiam et ibi celebrarunt divina mysteria. Et beatus Lucas evangelista cum suis manibus fecit ibidem unam imaginem ad similitudinem b. Marie virginis, que ibi est in hodiernam diem. Demum dicta ecclesia fuit habitata et honorata cum magna devocione et reverentia ab illo populo cristiano qui fuit in illis partibus in quibus stetit dicta ecclesia quousque populus ille fuit cristianus. Sed postquam ille populus dimisit fidem Christi et recepit fidem Machometi. Tunc Dei angeli abstulerunt prelibatam ecclesiam et portaverunt illam in partibus Sclavonie et posuerunt eam ad quoddam castrum quod vocatur Flumen et ibi minime honorabatur ut decebat virginem. Iterum de eodem loco angeli abstulerunt illam et portaverunt illam supra mare in partibus territorij Racanati et posuerunt eam in quadam silva que erat cuiusdam nobilis domine civitatis Racanatis que vocabatur Loretha; inde accepit tunc ista ecclesia nomen Sancta Maria de Loretha ab illa domina que erat illius silve domina et patrona.

In illo tempore quo ista ecclesia permansit in dicta silva propter gentium nimium concursum in ea silva maxima latrocinia et innumerabilia mala commitebantur. Quapropter per angelorum manus rursus assumpta est et portata in montem duorum fratrum et in eodem monte per angelorum manus est. Qui fratres ob maximum denariorum et aliarum rerum introitum et lucrum simul atque invicem ad maximas discordias et lites devenerunt. Propterea parimodo angeli abstulerunt eam de eodem montis loco et portaverunt in viam communem et firmaverunt eam. Ubi nunc est cum magnis signis et innumerabilibus gratijs ista alma ecclesia. Tunc igitur totius populus Racanatis ivit ad videndum dictam ecclesiam que erat supra terram sine aliquo fundamento. Propterquod dictus populus considerans tam magnum miraculum et dubitans ne dicta ecclesia veniret ad ruinam, fecerunt dictam ecclesiam circumdari alio muro bono grosso et optimo fundamento prout hodie videtur manifeste. Tamen nullus sciebat unde ista ecclesia originaliter veniret ne unde originaliter recessisset.

Nota quomodo supradicta sunt scita et manifestata. In anno domini Millesimo ducentesimo nonagesimo sexto. Quia beata virgo Maria aparuit in sonno cuidam sancto viro eius devoto cui ipsa supradicta revelavit et ipse statim omnia devulgavit quibusdam bonis viris istius provincie. Et ipsi immediate deliberaverunt velle scire veritatem huius rei. Et sic communicato consilio decreverunt quod essent sedecim homines notabiles et boni qui simul irent ad Sanctum Sepulcrum et demum ad illas partes Jerusalem Jude et in civitatem Nazareth ad investigandum supradicta et ita factum est. Nam ipsi portaverunt mensuram ecclesie supradicte. Et ibi invenerunt vestigia fundamentorum dicte ecclesie et illam mensuram ad unguem sicut est ista ecclesia. Et in una pariete prope ibi est scriptum et sculptum in uno muro quomodo ista ecclesia fuit ibi et recessit. Demum quippe sedecim viri reversi sunt ad istam provinciam et notificaverunt supradicta inventa per eos esse vera. Et extunc fuit scitum quod ista ecclesia fuit camera beate Marie virginis. Et exinde populus cristianus habuit magnam devocionem et habet. Nam omni die virgo Maria facit infinita miracula veluti experientia docet.

II. Kratki prikaz izvješća G. Angelite o čudotvornom prijenosu Svete kuće po poglavljima (Martorelli, I, 517–539) (Napomena: kurzivom označen doslovni prijevod)

1. Uz ostalo, pri kraju poglavlja, izvještava se o slici koja je nekoć postavljena na novom zidu loretske kapelice, o prostoriji u kojoj je u Nazaretu živjela Majka Božja i koja je prenesena u distrikt Recanatija. Kasnije je to predstojnik toga svetišta pribilježio sitnim slovima na prastaraj izlizanoj ploči. Ipak, u doba pape Lava X. donijeli su neki vjerodostojni ilirski ljudi neki papir iz starih anala grada Rijeke, uz one predjele što leže uz obalu Jadranskog zaljeva, u kojem je opisan prvi čudesni prijenos iz Nazareta.
2. – 3. Obiteljske napomene pisca i obraćanje papi.
4. Sadržajno slična priča Teramanovoj o prostoriji nazaretske kuće koju su anđeli, nakon što je kršćanske vjere nestalo u *jeruzalemskoj zemlji*, godine 1291. u doba pape Nikole IV., prenijeli *na obalu Iliraca (...)* blizu grada *pod vlašću Rimskog Carstva na čijem je vidljivom vrhu postavljen gradić Trsat* pa je tamo Sveta kuća *postavljena 9. svibnja u drugoj noćnoj straži*.
5. *Stanovnici toga kraja* u zoru su uočili prenesenu prostoriju, a u njoj *drveni kip Kristoroditeljice Djevice* i zaključili da je to Božje djelo, učinjeno anđeoskim sudjelovanjem. Tko god je odonda imao neke bolesti, odmah je ozdravio čim je počastio najsvetiju prostoriju.
6. A i tamošnji predstojnik crkve sv. Jurja na Trsatu, Aleksandar, obolio od vrućice, u snu je vidio Djevicu.
7. Ona mu je objasnila da se ne treba bojati; da je ona u kući-crkvi odgojila Božjeg sina i da su je kasnije apostoli pretvorili u crkvu; drveni kip da je učinio Luka evanđelist; došla je u kapelicu iz Nazareta uz anđeosku pomoć; neka to objavi i drugima.
8. Nakon toga je Kraljica neba otišla.
9. Aleksandar je odmah po ulicama i trgovima pronio vijest pa kada je to čuo Nikola Frangipan, koji je vladao Trsatom, poslao je Aleksandra s četiri časna muža u Nazaret, gdje su našli temelje prostorije koji su u cijelosti odgovarali onim mjerama prostorije koje

su sa sobom donijeli. Vrativši se posvjedočili su to pa su otada prostoriju stanovnici usrdno poštovali.

10. Međutim, Bog je odlučio da se kapelica ponovno podigne i prenese u Recanati, a Nikola Frangipan *naredio je da se tamo podigne hram Božanske Djevice, koga se do danas posjećuje. U njemu borave braća sv. Franje opservanti, koji su javno svjedočili o odanle prenesenoj prostoriji.*

11. Objašnjenje imena Recanati.

12. Na dan 10. prosinca 1294., za pape Bonifacija VIII., kapelica, koja je bila iz Nazareta prenesena Ilircima čudesnom anđeoskom pomoći, smještena je u rekanatski distrikt, u šumi čiji je vlasnik bila neka plemenita žena Loreta.

13. Pastiri su to dojavili rekanatskim građanima, koji su posjetili kapelu i u njoj drveni kip Djevice Kristorodice. Od toga vremena Djevica Majka Loretska počinila je mnogo čuda, ali su posjetitelje ometali razbojnici. Zbog toga je kapela prebačena na obližnje brdo u vlasništvu dva brata.

14. Braća su se počela svađati pa je blaga Djevica uz pomoć anđela prebacila kapelicu na rekanatsku središnju cestu, gdje se i sada nalazi.

15. Opis ceste.

16. Građani Recanatija, u želji da sačuvaju kapelicu bez temelja, ogradili su je čvrstim zidom.

17. Godine 1296. konačno se saznaje istina o podrijetlu svete prostorije.

18. U to je vrijeme živio muž koji je presvetu kapelicu češće od drugih posjećivao i koji je zbog iznimne čistoće duše bio najpogodniji da sazna istinu. Zbog toga mu se u snu ukazala Bogorodica i ispričala mu povijest svetišta.

19. Bogorodica je opisala život s majkom Anom i kako joj se ukazao glasnik Gabriel i obavijestio je o tome da je začela po Duhu Svetome. Na to je Bogorodica prilično iscrpno obavijestila spomenutog muža o tome kako je evanđelist Luka načinio Marijin drveni kip, a Petar i drugi apostoli načinili od njezine prostorije kapelicu te kako su anđeli prenijeli kapelicu *na morsku obalu blizu gradića Trsata i grada Rijeke*, a nato dalje u rekanatsku šumu pa na brdo dvojice braće i konačno na javnu cestu. Ta je kapelica *Božja kuća u kojoj je riječ postala tijelom*. To je sveto mjesto koje treba poštivati.

20. Taj je muž to odmah javio građanima Recanatija, koji su ga najprije izrugali, a onda poslali 16 vrlo uglednih građana da saznaju istinu. Oni su krenuli najprije na *ilirsku obalu*, ušli u grad Rijeku, gdje se Bogorodica ukazala predstojniku Aleksandru. I on je s pratiteljima išao u Jeruzalem saznati istinu i pokazao im mjesto *uz Trsat na brdu* gdje je još bio trag prostorije koja je kasnije odnesena u šumu Loreto.

21. Nato su krenuli *do kolonije Zadra, grada vrlo plemenitog*, tamo posjetili tijelo sv. Simonea pa krenuli prema Korčuli i dalje do otoka Roda, pa preko Cipra došli do Jeruzalema i onda stigli do Nazareta, gdje su našli tragove temelja, koji su točno odgovarali mjerama kapele koje su uzeli sa sobom.

22. Nakon povratka obavijestili su sugrađane o svemu pa su sve više iz obližnjih prekoalpskih i prekomorskih krajeva počeli dolazili poštivatelji svetog mjesta.

23. Sve to imalo je za posljedicu značajno bujanje života u Recanatiju.

24. Brigu nad kapelicom preuzeo je rekanatski biskup.
25. U samome gradu Recanatiu, udaljenom 3000 koraka od kapelice, u doba pape Benedikta napravljena je 1341. slika Loretske Majke Božje i u crkvi anđela Gabrijela podignut oltar.
26. – 49. Opisuju se događaji i okolnosti u vezi s loretskim svetištem, osobito razna čuda.

Summary
LORETO AND TRSAT

The author stresses that first truthful records about the sanctuary of Loreto dates to 1315 and those on that of Trsat to 1420. Already the earliest recorded tradition of the miraculous translation of the Holy House from Nazareth (dating to the second half of the fifteenth century) bounds most closely Loreto with Dalmatia and the castle of Rijeka. According to the author's analyses, this directly contradicts to Santarelli's thesis that the Holy House came to Loreto via Epirus, which was never part of Dalmatia and in which never existed the castle called Rijeka. The Analysis of Angelita's (from 1530) and Glavinić's (from 1648) reports regarding the translation of the Holy House tries to answer on the basic problem: why the Holy House has chosen, according to the written tradition, the path via Trsat and why it came exactly in Loreto. According to the author's opinion the circumstances in which was created the earliest written tradition must be taken into consideration, that is the struggle of the Holy See for strengthening of the political authority in the Papal State and the danger of aggressive Northern neighbour, Venice.

According to the author the central picture of the Blessed Virgin of Trsat was acquired by Count Nicholas IV Frankapan at the beginning of the fifteenth century and displayed it in the chapel. He intended to replace that chapel later with the new church and the convent, but because of his death he could not accomplish that intention. However, according to the author, Count Nicholas IV also intended to enrich the acquired image with additional doors and in that manner to convert it into a triptichon. On the new doors should be depicted main scenes from the lives of Holy Virgin and Jesus (both upper fields), some members of the Frankapan family (left lower field) and those ecclesiastical and secular authorities with whom Nicholas wanted to be in as good relations as possible (right lower field).